

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

NIKOLAY SEMYONOVİÇ TIXONOV VƏ ŞƏRQ

İxtisas: 5716.01 – Azərbaycan ədəbiyyatı
5718.01 – Dünya ədəbiyyatı (rus ədəbiyyatı)

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Kamran Şahverən oğlu Kazımov**

Elmlər doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

Bakı – 2021

Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Lənkəran Dövlət Universitetinin “Azərbaycan dili və ədəbiyyat” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi məsləhətçi: Əməkdar elm xadimi,
filologiya elmləri doktoru, professor
Seyfulla Qüdrət oğlu Əsədullayev

Rəsmi opponentlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Fikrət Çingiz oğlu Rzayev

filologiya elmləri doktoru, dosent
Ludmila Yefimovna Bejenaru

filologiya elmləri doktoru, professor
Bədirxan Balaca oğlu Əhmədov

filologiya elmləri doktoru, professor
Əsgər Nadir oğlu Qədimov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.05 – Dissertasiya şurasının bazasında yaradılmış BED 1.05/2– Birdəfəlik dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri: akademik, filologiya elmləri
doktoru, professor
İsa Əkbər oğlu Həbibbəyli

Dissertasiya şurasının
elmi katibi: filologiya elmləri doktoru, dosent
Elnarə Seydulla qızı Akimova

Elmi seminarın sədri: filologiya elmləri doktoru, professor
Telman Həmzəağa oğlu Cəfərov

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Dünyada gedən qloballaşma və mədəniyyətlərin dialoqu, inteqrasiyası prosesləri uzaq və yaxın xaricdə yaşayan müxtəlif xalqların ədəbiyyat və incəsənətinə xüsusi maraq və diqqətin artmasına daha da təkan vermişdir. Azərbaycan və rus xalqları dünyanın əks qütblərində deyil, tarixin hökmü ilə təxminən iki yüz illik birgə yaşayışdan sonra hər biri dövlət müstəqilliyi qazansalar da, yenə də ədəbiyyatlararası, mədəniyyətlərarası güclü təmas və mehriban, işgüzar qonşuluq şəraitində yaşayırlar. Şübhəsiz, bir-birinə qırılmaz tellərlə bağlı olan bu iki xalqın həyatını sosial-iqtisadi və digər sferalarla yanaşı, ədəbi-mədəni qarşılıqlı əlaqələrsiz, münasibətlərdən qarşılıqlı faydalanma olmadan təsəvvür etmək mümkünsüzdür. Çünki inteqrasiyasız, səmərəli anlaşılma olmadan nəyəsə nail olmaq çətin və problemlidir. Bu kontekstdən rus ədəbiyyatı, xüsusən də dünya ədəbiyyatından rus dilinə edilmiş tərcümə nümunələri Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafı və xalqının tərəqqisi üçün Avropaya açılmış geniş pəncərə rolunu oynamışdır. Buna görə də çoxtərəfli qlobal inteqrasiya müstəvisində Azərbaycana bəlkə də ən yaxın – rus xalqı, onun ədəbiyyatı, mədəniyyəti və elmi-nəzəri təfəkkür sferasıdır. Üstəlik, rus xalqının neçə-neçə böyük mütərəqqi ədəbi simalarının digər xalqlara məhəbbət və ehtiramını, xaricdə, o cümlədən, Şərqdə yaranmış mədəni-ədəbi dəyərlərə sevgi və qayğısını, onlardan təsirlənməklə öz ədəbi-elmi irslərini zənginləşdirmək təşəbbüsləri zaman-zaman müşahidə edilmiş, bunlara lazımı elmi-tarixi qiymət verməyin vacibliyi mənbələrdə davamlı olaraq qeyd olunmuşdur. Məhz bu səbəbdən “Nikolay Semyonoviç Tixonov və Şərq” mövzusu müxtəlif elmi parametrlər, ədəbi əlaqələr və Şərqə çoxtərəfli münasibət aspektində mühüm sayılan bir sıra problemlərə aydınlıq gətirə biləcəyinə görə doktorluq dissertasiyası üçün olduqca aktualdır və geniş aspektdə tədqiqi zəruridir.

Rusiya həmişə Şərqlə, o cümlədən, Yaxın və Orta Şərqlə, Qafqazla, Azərbaycanla ictimai-siyasi həyatın və sosial-mədəni münasibətlərin müxtəlif sahələrində sıx təmas və ünsiyyətdə olmuşdur.

Rus ədəbiyyatında Şərq mövzusu təxminən iki yüz illik tarix ərzində A.Qriboyedov, A.Puşkin, M.Lermontov, A.Bestujev-Marlinski, V.Belinski, A.Odoyevski, L.Tolstoy, A.Pisemski, A.Çexov, M.Qorki, A.Kuprin, F.Soloqub, S.Yesenin, M.Prişvin, İ.Bunin və başqa görkəmli qələm sahibləri davamlı olaraq əsərlər yaratmışlar. Sovet dönməsində müttəfiq sosialist respublikalarında yarım-müstəmləkə şəraitində yaşayan xalqların ədəbiyyatları hakim ideoloji səbəblərə görə daim mərkəzin diqqət və nəzarəti altında olmuşdur. Bununla belə, ədəbiyyat çox vaxt öz realist təbii axarı ilə inkişaf etdiyinə görə, rus-sovet yazıçılarının Şərqə muraciəti də əsasən, mütərəqqi məzmun və xarakter daşımışdır. Bu baxımdan N.S.Tixonov, A.Fadeyev, K.Simonov və digər rus-sovet ədəblərinin Şərq, o cümlədən Yaxın və Orta Şərq xalqlarının həyatına, tarixinə, azadlıq mübarizəsinə müraciət etmələri, əsərlərində İslam, Qafqaz, Azərbaycan mövzusunu canlandırmaları onların öz ədəbi sələflərinin ənənələrinə sədaqət faktının göstəricisi idi. Sovet dövrünün rus ədəbiyyatı da əvvəlki onilliklərdə olduğu kimi, Şərq mövzusu sayəsində yeni ideya və süjetlərlə zənginləşmişdir. Bu sıradan böyük rus ədibi Nikolay Semyonoviç Tixonovun yaradıcılığı xüsusilə diqqətəlayiqdir. Ədəbi və inqilabi fəaliyyətə başladığı XX əsrin əvvəllərindən etibarən ömrünün sonuna qədər Şərqlə sıx bağlı olmuş N.S.Tixonov öz əsərlərində fitrətən sevdiyi, haqlarında yorulmadan oxuyub öyrəndiyi və nəhayət, yetərinə gəzib gördüyü yerlərin, coğrafi ərazilərin, habelə burada məskunlaşmış yerli xalqların həyatının, məişətinin, etnoqrafiyasının, milli azadlıq mübarizəsinin bədii və publisistik təəssümünü və təsvirini vermişdir. Bu baxımdan N.S.Tixonovun ərəb və digər müsəlman ölkələrindən – Hindistan, Əfqanıstan, Qafqaz, Orta Asiya xalqlarının obrazları yaradılmış bir çox nəsr və poetik əsərlərini (“Sami”, “Pakistan haqqında hekayələr”, “Altı sütun” kitablarını və s.) göstərmək olar. Bütün bunlarla bərabər onun Şərqin qapısı – Azərbaycanın paytaxtı Bakıya, daha sonralar isə ölkəmizin müxtəlif guşələrinə, o cümlədən Lənkərana etdiyi səfərlər, bu səfərlərdən aldığı təəssüratlar nəticəsində yaratdığı ədəbi-bədii və publisistik əsərlər, habelə, klassiklərimizin və müasir sənətkarlarımızın yaradıcılığına diqqət və qayğısı, Nəsiminin 600 illik yubiley tədbirlərində iştirakı, məruzə etməsi, vaxtilə düşmə

mühasirəsindəki Leninqradda keçirilmiş dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin 800 illik yubileyinin təşəbbüskarı və təşkilatçılarından biri kimi misilsiz xidmətləri, bir sıra şair və yazıçılarımızla, xüsusən xalq şairi Səməd Vurğunla şəxsi dostluq əlaqələri, Azərbaycan ədəbiyyatından tərcümələri, “Azərbaycan dəftəri” kitabı, Azərbaycanın tarixi həqiqətlərini iftixarla dünyaya yaymaq istiqamətində gördüyü böyük işlər və s. bütün bunların ədəbi-elmi və elmi dairələr, ədəbi əlaqələr üzrə mütəxəssislər və oxucu kütləsi üçün böyük maraq kəsb edəcəyi baxımından “Nikolay Semyonoviç Tixonov və Şərqlə” mövzusunun nə qədər aktual olduğunu bir daha təsdiq edir.

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələrinin tədqiqi və araşdırılması mühüm yer tutur. Bu istiqamətdə ədəbi-elmi təhlil xarakterli fikirlər söylənmiş, çoxlu kitab və məqalələr yazılmışdır. Rus ədəbiyyatşünaslığında da Şərqlə mövzusunə toxunulmuş və müzakirələr aparılmışdır. Ədəbiyyatşünaslığımızda Nikolay Tixonov yaradıcılığı, xüsusən onun Azərbaycanla əlaqə və münasibətləri haqqında bir sıra elmi-publisistik yazılara və elmi tədqiqatlara rast gəlinir. Bu baxımdan akademiklər – S.Vurğun, M.Arif, M.Cəfər, K.Talıbzadə, tədqiqatçılar C.Cəfərov, M.Rəfili, M.Sadıxov, Ş.Qurbanov, Ə.Xəlilov, R.Tağıyev, H.Babayev, S.Əsədullayev, A.Alməmmədov, A.Hacıyev, H.Quliyev, F.Vəlixanlı, K.Həsənov, S.Turabov, İ.Həbibbəyli, N.İsgəndərova, S.Zeynalova və bu sahədə böyük əmək sərf etmiş başqa tədqiqatçılar xüsusilə qeyd olunmalıdır.

Tədqiqat işinin obyektini və predmeti. Dissertasiya işinin obyektini N.S.Tixonovun həyat və yaradıcılığını əks etdirən materiallar arasında onun, xüsusən, Şərqlə bağlı çap olunmuş şeirləri, hekayələri, povestləri, məqalələri, nəşr edilmiş kitabları, məcmuələri, haqqında yazılmış ədəbi-elmi araşdırmalar, monoqrafiyalar və s. təşkil edir.

Tədqiqatın predmetini isə N.S.Tixonovun tərcümeyi-halında, yaradıcılığında bilavasitə Şərqlə bağlı olan tarixi hadisə, əlamətdar gün və məqamların, o cümlədən, onun Şərqlə ölkələrinə etdiyi səfərlərinin təəssüratları nəticəsində yazdığı ədəbi-publisistik yazıların, yol qeydlərinin, очерк, məqalə, hekayə, şeir, povestlərlə

yanaşı, digər materialların tədqiq və təhlili əhatə edir. Burada ərəb Şərqi, İslam, Qafqaz, Azərbaycan, Əfqanıstan, Orta Asiya, Pakistan, Hindistan və başqa coğrafi ərazilərlə, ölkələrlə bağlı mövzular xüsusi olaraq araşdırılmışdır. Tədqiqatda N.S.Tixonovun Yaxın və Orta Şərq xalqlarının həyatını, onların müstəmləkəçiliyə qarşı mübarizəsini əhatə edən əsərləri daha geniş aspektdə tədqiq-təhlil müstəvisinə cəlb edilmişdir. Nikolay Tixonovun bəzi, xüsusən Azərbaycandan bəhs edən əsərlərinin ana dilimizə tərcümə nümunələrinin orijinaları ilə müqayisə kontekstində açıqlanması da dissertasiyanın əhəmiyyətli predmet göstəricisidir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi görkəmli rus yazıçısı və şairi N.S.Tixonovun yaradıcılığında Şərq mövzusunun bədii və publisistik inikasını nisbətən dolğun şəkildə təhlil və tədqiq etmək, onun əsas problematikasını və ideya-məzmun keyfiyyətlərini üzə çıxarmaqdır. Eyni zamanda, Şərq mövzusunun Nikolay Tixonov yaradıcılığında hansı istiqamətlər və sahələr üzrə işləndiyini müəyyənləşdirib təsnif etmək də tədqiqat işinin məqsədinə daxildir.

Yuxarıda sadalanan məqsədlərdən aşağıdakı yerinə yetiriləsi elmi vəzifələr irəli sürülür:

- Rus ədəbiyyatında Şərq mövzusunun təşəkkül tarixini və əsas problematikasını müəyyənləşdirmək;

- N.S.Tixonov yaradıcılığında Şərq, o cümlədən Yaxın və Orta Şərq xalqlarının həyatı, tarixi, mübarizəsi, adət-ənənələri ilə bağlı olan əsərlərin meydana çıxmasının ideya-estetik köklərini üzə çıxarmaq;

- N.S.Tixonov yaradıcılığında Qafqaz, o cümlədən Azərbaycan mövzusunun təşəkkül tarixini izləmək;

- N.S.Tixonovun yaradıcılığında İslam və ərəb xalqları mövzusunun araşdırmaq;

- N.S.Tixonovun yaradıcılığında Orta Asiya mövzusunun tədqiq etmək;

- N.S.Tixonovun yaradıcılığında Əfqanıstan, Pakistan və Hindistan mövzusunun öyrənmək;

- N.S.Tixonovun Şərq mövzusunda yazdığı bəzi əsərlərinin ayrı-ayrı hissələrini tərcüməşünaslıq baxımından təhlil və tədqiqə

cəlb etmək;

- N.S.Tixonovun “Azərbaycan dəftəri” silsilə şeirlərinin və bu ad altında Bakıda ana dilimizdə nəşr olunmuş kitabının ictimai-mədəni əhəmiyyətini və bədii-estetik dəyərini qiymətləndirmək;

- N.S.Tixonovun klassik Azərbaycan ədəbiyyatı və xüsusən Nizami Gəncəvi yaradıcılığı ilə bağlı ədəbi-publisistik fəaliyyətini və təşkilati-təbliğati xidmətlərini aydınlaşdırmaq;

- N.S.Tixonovun XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatına, müasir şair və yazıçılara diqqət və qayğısını, o cümlədən Səməd Vurğunla şəxsi dostluq münasibətlərini və yaradıcılıq əlaqələrini təhlil etmək;

- N.S.Tixonovun yaradıcılığında Azərbaycanın dilbər guşələrindən biri – Lənkəranla bağlı əsərlərinin sənətkarlıq məziyyətlərini açmaq;

- N.S.Tixonovun yaradıcılığında Azərbaycandan başqa digər Qafqaz – gürcü, avar, osetin, lak, ləzgi və sair xalqlarının tarixi, mədəniyyəti və müasir həyatına dair ədəbi-bədii təsviri və elmi-publisistik düşüncələrinin tədqiqi təhlilini vermək;

- Mövzu üzrə aparılmış təhlil və araşdırmaların əsasında formalaşan müddəa və nəticələri ümumiləşdirməklə onları yekunlaşdırmaq.

Fikrimizcə, sözügedən tədqiqat mövzusu çox geniş və əhatəli olduğuna görə onu bir dissertasiya çərçivəsi və həcmi daxilində tamamilə ehtiva etmək dissertasiya həcminin imkanları xaricindədir. Ona görə də “Nikolay Semyonoviç Tixonov və Şərq” mövzusu üzrə mövcud materialların bütövlükdə sona qədər təhlil və tədqiqinin gələcəkdə öz davamını əhəmiyyətinə görə tapacağı heç bir şübhə doğurmur.

Tədqiqat metodları. Tədqiqatda əsasən müqayisəli və tarixi-müqayisəli metoddan istifadə edilmişdir. Görkəmli sənətkarların, ədəbiyyat tarixçilərinin, tanınmış estetiklərin, tənqidçilərin, ədəbiyyatşünasların, rus ədəbiyyatı, habelə Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələri, həmçinin Nikolay Tixonov yaradıcılığı üzrə tədqiqatçıların, mütəxəssislərin fikir və mühakimələri dissertasiyanın əsas elmi-nəzəri bazasını təşkil edir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

- N.S.Tixonovun Şərqlə, o cümlədən, Azərbaycanla sıx bağlılığını göstərən ədəbi-bədii yaradıcılıq nümunələri, poetik silsilələr və onların ətrafında meydana çıxmış elmi-tədqiqat əsərləri bu mövzuda geniş araşdırmalar aparmaq üçün zəngin faktiki material verir.

- N.S.Tixonov rus poeziyasının Şərqə doğru yolunu ilk salanlardan olub. O, rus poeziyasını Şərq motivli şeirləri, tərcümələri ilə zənginləşdirmişdir.

- N.S.Tixonov Şərqlə dostluq münasibətində olmuş və bunu əsərləri ilə isbat etmişdir. Öz səyahətləri ilə o, zəngin rus poeziyasının sərhədlərini Şərqlin üfüqlərinə qədər genişləndirmiş, əsərlərində Şimal-Şərq kontekstində mehriban dostluq, humanizm və demokratizm ideyalarının tərənnümçüsünə çevrilmişdir.

- N.S.Tixonov Yaxın Şərqdə yaşayan xalqların milli-azadlıq hərəkatı ilə bağlı mübarizəsini yüksək dəyərləndirərək, öz əsərlərində bu mübarizənin dolğun, təfərrüatlı lövhələrini yaratmışdır.

- N.S.Tixonov Yaxın Şərqə aid şeirlərində bədii məzmun üzərində yüksələn, ideyası müəllifə xas olan poetik təfəkkürün genişliyini, hüdudsuzluğunu açıb göstərir. Bu poetik nümunələrdə müstəmləkəçiliyi, işğalçılığı, imperialist əsarətini rədd etməklə Şərq xalqlarının azadlıq uğrunda mübarizə haqqının carçısı olmağa çalışmışdır.

- N.S.Tixonov Pakistana həsr etdiyi əsərlərində bu xalqın vətənpərvərliyini, sadəliyini, etibarlılığını göstərməklə yanaşı, onların mübarizliyini, sülhsevərliyini, adət və ənənələrini böyük səmimiyyətlə təsvir etmiş, zəhmətkeş xalq obrazını yaratmağa nail ola bilmişdir.

- Gürcüstana həsr etdiyi silsilə şeirlərində N.S.Tixonov bu ölkənin füsunkar təbiətini, gözəlliyini vəsf etməklə yanaşı, ədəbi nümayəndələrinin də poetik portretini yaratmışdır. Onun Gürcüstanla ilk tanışlığından başlayaraq, Qafqazın bu əsrarəngiz bölgəsinə, mədəniyyətinə, yaradıcı insanlarına isti münasibətinin şahidi oluruq. Bu cür səmimi münasibət həm də xalqlar arasında ədəbi əlaqələrin inkişafında və möhkəmlənməsində təkanverici rola sahibdir.

- Nikolay Tixonovun “Kaxetiya haqqında şeirlər” silsiləsində

bu diyarın gözəlliklərinin səmimi təsviri ilə yanaşı, Sandro Şanşiaşvili ilə dostluğunu göstərməklə xalqlar arasında ədəbi əlaqələrin inkişafında və möhkəmlənməsində bu amilin olduqca zəruriliyini bədii baxımdan əsaslandırılmışdır.

- N.S.Tixonovun Osetiya və Dağıstana səfərləri təkcə onun yaradıcılığında bu Qafqaz regionlarına həsr etdiyi əsərləri ilə əlamətdar deyil, həm də yerli xalqların ədəbi nümayəndələrinin formalaşmasında, bədii ədəbiyyata gəlişində müstəsna təsirləndirici rolu olmuşdur.

- Rus yazıçısının Azərbaycana, onun görkəmli ədəbiyyat xadimlərinə, zəhmətkeşlərinə və ziyalılarına səmimi, doğma münasibəti onun istər nəsr əsərlərində, istərsə də poeziyasında öz real əksini tapmışdır. Bu, bir daha göstərir ki, Azərbaycan ədəbiyyatının dostu olan N.S.Tixonov “Azərbaycanın Xalq şairi” fəxri adına layiqdir.

- Mühasirədə olan Leninqradda, ağır bombardmanlar altında Azərbaycan ədəbiyyatı intibahının görkəmli nümayəndəsi, ulu Nizaminin yubileyinin keçirilməsi bir daha göstərir ki, N.S.Tixonov Azərbaycan ədəbiyyatına və onun mütəfəkkirinə böyük rəğbətlə yanaşmış, haqlı olaraq onun Azərbaycan şairi olduğunu bütün dünyaya qətiyyətlə bəyan etmişdir. Mütəfəkkir şair Nəsiminin 600 illik yubiley tədbirlərinə qatılması, onun ümumbəşəri poeziyası haqqında yüksək fikirlər söyləməsi bu genişürəkli rus şairinin Azərbaycan xalqına olan dərin dostluq sevgisinin dolğun ifadəsidir.

- XX əsr rus poeziyasının ağsaqqalı sayılan N.S.Tixonovla XX əsr Azərbaycan poeziyasının bayraqdarı Səməd Vurğunun şəxsi dostluq əlaqələri həm də hər iki xalqın ədəbiyyatlarının qarşılıqlı əlaqələrinin inkişafına xidmət etmiş və böyük töhfələr vermişdir.

- N.S.Tixonov Azərbaycana qəlbən bağlı olmuşdur və onun ədəbiyyatını həmişə yüksək qiymətləndirmişdir.

- Görkəmli rus yazıçısı N.S.Tixonovun Lənkəranla bağlı yaradıcılığı göstərir ki, təbiətimizin füsunkar gözəlliyi irqindən, millətindən, dinindən asılı olmayaraq, hər bir yaradıcı adamı ilhama gətirir və gözəl sənət nümunələri yaratmağa mövzu və əlavə yaradıcılıq stimulu verir. Məhz buna görə də, o, Lənkəranı qürurverici bir şəkildə “Cənub mirvarisi” adlandırmışdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyi hər şeydən əvvəl ondadır ki, bu tədqiqat “Nikolay Semyonoviç Tixonov və Şərq” mövzusunda ilk dissertasiya işidir. Milli ədəbiyyatşünaslığımızda N.S.Tixonovun yaradıcılığına dair Səməd Vurğun, Məmməd Arif, Rasim Tağıyev, Seyfulla Əsədullayev və başqaları fikirlər söyləyib, məqalələr yazmışlar, Kamal Həsənov isə “Azərbaycan Nikolay Tixonovun yaradıcılığında” monoqrafiyası ilə bizim tədqiqat işimiz üçün müəyyən problemlər ətrafında istinadedici, əsaslandırıcı əlavə faktor kimi münbit elmi zəmin yaratmışdır. Bununla belə, biz bu mövzuda əhatəli, sanballı, iri həcmli tədqiqat aparmaqla Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında və ədəbi əlaqələr tarixində ilk dəfə “Nikolay Semyonoviç Tixonov və Şərq” adlı dissertasiya yazıb elmi ictimaiyyətin mühakiməsinə təqdim edirik. Dissertasiya işinin strukturunu təşkil edən hər bir fəsil də ayrı-ayrılıqda ilk dəfə müstəqil mövzu kimi işlənmişdir. Nikolay Tixonov yaradıcılığında Azərbaycan mövzusu ilk dəfə məhz bu tədqiqatda öz geniş və hərtərəfli şərhini tapmışdır.

Dissertasiya işində tədqiqata cəlb edilmiş bir sıra ədəbi və elmi materiallar ilk dəfədir ki, təhlil müstəvisində araşdırılır. Bunları nəzərə alaraq, dissertasiyanın elmi yeniliyini şərtləndirən bir sıra mühüm amilləri qeyd etmək zəruridir:

- Tədqiqat işində rus ədəbiyyatında Şərq mövzusunun təşəkkül tarixinin və əsas problematikasının kompleks təhlili verilmişdir;

- N.S.Tixonovun yaradıcılığında İslam və ərəb xalqları mövzusu araşdırılmışdır;

- N.S.Tixonovun yaradıcılığında Orta Asiya mövzusu ayrılıqda əsaslı tədqiq edilmişdir;

- N.S.Tixonovun yaradıcılığında Əfqanıstan, Pakistan və Hindistan mövzusu, burada yaşayan xalqların azadlıq mübarizəsinin təsviri ətraflı öyrənilmiş və təhlil edilmişdir;

- N.S.Tixonovun Şərq mövzusunda yazdığı bəzi əsərlərinin ayrı-ayrı hissələri tərcüməşünaslıq baxımından qiymətləndirilmişdir;

- N.S.Tixonovun yaradıcılığında Azərbaycandan başqa digər Qafqaz – gürcü, avar, osetin, lak, ləzgi xalqlarının tarixi, mədəniyyəti, müasir həyatına dair ədəbi-bədii təsviri və elmi-publisistik düşüncələri araşdırılaraq dəyərləndirilmişdir.

- Dissertasiya işində ilk dəfə olaraq N.S.Tixonov yaradıcılığında Şərqlə, o cümlədən Yaxın və Orta Şərqlə xalqlarının həyatı, tarixi, mübarizəsi, adət-ənənələri ilə bağlı olan əsərlərin meydana çıxmasının ideya-estetik kökləri müəyyənləşdirilmişdir. Qafqaz, o cümlədən Azərbaycan mövzusunun təşəkkül tarixi izlənilmişdir;

- N.S.Tixonovun “Azərbaycan dəftəri” silsilə şeirlərinin və ana dilimizdə nəşr olunmuş kitabının ictimai-mədəni əhəmiyyəti, bədii-estetik dəyəri, rus şairi-yazıçısının klassik Azərbaycan ədəbiyyatı, xüsusən Nizami Gəncəvi yaradıcılığı ilə bağlı ədəbi-publisistik fəaliyyəti, təşkilati-təbliğati xidmətləri, onun Azərbaycan ədəbiyyatına, müasir şair və yazıçılara diqqətinin, qayğısının, o cümlədən Səməd Vurğunla şəxsi dostluq münasibətləri, yaradıcılıq əlaqələri təhlil edilmiş və qiymətləndirilmişdir;

- N.S.Tixonovun yaradıcılığında Azərbaycanın dilbər guşəsi olan Lənkərana həsr edilmiş əsərlərinin ideya-məfkurəvi cəhətinə, lənkəranlı, tanınmış istedadlı şair Şəkər Aslanla yaradıcılıq əlaqələrinə ilk dəfə ətraflı toxunulmuşdur.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti burada irəli sürülən müddəə və arqumentlərə söykənən elmi fikir və hökmlər, qənaət və nəticələr, ümumiyyətlə “Rus ədəbiyyatı və Şərqlə” mövzusunda, habelə tərcüməşünaslıq sahəsində aparılacaq araşdırmalar üçün bu və ya digər dərəcədə baza rolunu oynaya biləcəyi ilə müəyyənləşir.

Dissertasiyanın praktik əhəmiyyəti tədqiqat işinin mütəxəssis-filoloq heyət, rus-Azərbaycan ədəbi əlaqələrinin gələcək araşdırıcıları, həmçinin tələbə-magistrlər üçün faydalı ola biləcəyi ilə sıx bağlıdır. Dissertasiyanın monoqrafiya şəklində nəşrindən dərs vəsaiti kimi istifadəsi də mümkündür.

Dissertasiyanın aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiyanın əsas müddəə və nəticələri respublika və xarici ölkələrin müxtəlif elmi nəşrlərində məqalə və tezislər şəklində çap olunmuş, Rusiya Federasiyasının Volqoqrad, Kursk, Armavir, Moskva, Həştərxan şəhərlərində, habelə Özbəkistanda, Çexiyada, Polşada keçirilən Beynəlxalq konfranslarda, simpoziumlarda məruzələrdə öz əksini tapmışdır. Müəllifin mövzu ilə əlaqədar “XX əsr rus ədəbiyyatında

Şərq problemi” (Bakı, “Təhsil” EİM nəşriyyatı, 2013, 237 s.) və “Литературная карта путешествий поэтов и писателей по Востоку и Кавказу” (Bakı, “Mütərcim” nəşriyyatı, 2014, 84 s.) kitabları nəşr olunmuşdur. Müəllifin mövzu üzrə həm respublika, həm də xarici ölkə elmi nəşrlərində dərc etdirdiyi elmi materiallar dissertasiyanın məzmununu tam əhatə edir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilat. Dissertasiya işi Lənkəran Dövlət Universitetinin “Azərbaycan dili və ədəbiyyatı” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işi “Giriş”, dörd fəsil, “Nəticə” və “İstifadə edilmiş ədəbiyyat” siyahısından ibarətdir. Dissertasiyanın “Giriş” hissəsi 13 səhifə – 24642 işarədən, I fəslə 41 səhifə – 74849 işarədən, II fəslə 86 səhifə – 136091 işarədən, III fəslə 40 səhifə – 70438 işarədən, IV fəslə 58 səhifə – 107040 işarədən, “Nəticə” 6 səhifə – 11119 işarədən ibarətdir. Dissertasiyanın ümumi həcmi 260 səhifədən, “İstifadə edilmiş ədəbiyyat” siyahısı istisna olmaqla 424179 işarədən ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “Giriş” hissəsində tədqiqatın ümumi səciyyəsi ifadə olunmuş, mövzunun elmi aktuallığı əsaslandırılmış, tədqiqatın predmeti, tədqiq tarixi, elmi-nəzəri əsasları, məqsəd və vəzifələri, metodu, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, işin aprobasiyası və strukturu barədə məlumat verilmişdir.

Dissertasiya işinin birinci fəslı **“Rus ədəbiyyatında Şərq mövzusunun əsas problematikası”** adlanır. Fəslin **“Rus ictimai-ədəbi fikri və Şərq mədəniyyəti”** adlı birinci paraqrafında rus ədəbiyyatında Şərq mövzusunun yaranması və inkişafından bəhs edilir. Burada göstərilir ki, Rusiya realist ədəbiyyatının başqa xalqların, o cümlədən Azərbaycan xalqının qabaqcıl ədəbiyyatına olduqca böyük təsiri olmuşdur.

XIX əsrin ikinci yarısında Qafqaz və Orta Asiya xalqları ədəbiyyatlarının öz inkişafını müasir ruhda davam etdirməsinə eyni dövrün mütərəqqi rus ədəbiyyatının göstərdiyi təsiri xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Akademik Məmməd Cəfərin dili ilə desək, bu, ədəbiyyatlara əsrin yeni ruhu, yeni nəfəsi, başlıca olaraq rus ədəbiyyatı, rus tənqidi, rus dili vasitəsilə nüfuz edə bilirdi. Bu xalqların, o cümlədən də Azərbaycan xalqının görkəmli şair və yazıçıları A.Bakıxanov, İ.Qutqaşınlı, M.Ş.Vazeh, Q.B.Zakir, M.F.Axundzadə, S.Ə.Şirvani, H.B.Zərdabi, N.B.Vəzirov, F.B.Köçərli, Ə.B.Hüseynzadə, Ə.Ağaoğlu, N.Nərimanov və b. bilavasitə A.S.Qriboyedov, A.S.Puşkin, A.A.Bestujev-Marlinski, N.V.Qoqol, M.Y.Lermontov, V.Q.Belinski, A.İ.Odoyevski, N.A.Dobrolyubov, L.N.Tolstoy, A.F.Pisemski, A.P.Çexov, F.M.Soloqub, F.M.Dostoyevski, N.Q.Çernışevski və bu kimi böyük rus ədiblərinin müasirləri, əsasən rus dili və Qərb dillərinin vasitəsilə həm rus, həm də Avropa və Amerika ədəbiyyatının və ictimai-fəlsəfi fikrinin ayrı-ayrı nümunələri və nailiyyətləri ilə tanış olurdular.

Ötən yüzilliyin əvvəllərindən başlayaraq M.Qorki, A.A.Blok, A.İ.Kuprin, İ.A.Bunin, V.Y.Bryusov, F.M.Soloqub, V.V.Mayakovski, S.A.Yesenin və bu kimi digər rus klassiklərinin sonrakı onilliklərdə, xüsusən 30-70-ci illərdə isə P.Q.Antokolski, M.A.Svetlov, A.V.Sofronov, K.M.Simonov, S.Vasilyev, İ.L.Selvinski,

Y.A.Yevtuşenko kimi rus-sovet ədiblərinin bədii yaradıcılığında milli ənənələrlə yanaşı, heç şübhəsiz Şərq, o cümlədən Azərbaycan ədəbi ənənələri müstəsna dərəcədə əhəmiyyətli olmuşdur. Şərq mədəniyyəti həmin sənətkarlar qarşısında yeni ədəbi üfüqlər açmış, onların yaradıcılığının humanist, bəşəri, əzəli və əbədi mövzularla daha da zənginləşməsinə təkan vermişdir. *“Qorkilər, Bryusovlar, Mayakovskilər Azərbaycana sadəcə olaraq gəlib getməmişlər. Bu romantik əfsanəvi diyar onların təkcə şəxsi taleyində deyil, habelə ədəbi fəaliyyətlərində dərin izlər qoymuşdur”*¹.

Bu da bir həqiqətdir ki, Azərbaycan, eyni zamanda rus yazıçılarının Şərqi yaxından tanımaları üçün çox əlverişli və münasib bir məkan olmuşdur. Şərq, o cümlədən, Azərbaycan ədəbi-poetik irsi özünün bütün gözəllikləri, qeyri-adi xüsusiyyətləri ilə, möhtəşəm ekzotik təbiəti, humanist mövzuları ilə onlar üçün tükənməz həyat və sənət mənbəyinə çevrilmişdir. Azərbaycanla təmasda olmaq bəzi rus yazıçılarının yaradıcılığına ədəbi-poetik dil cəhətdən də yeni çalarlar, əlvan boyalar əsilənmişdir.

Deməli, *“rus ədəbiyyatı Azərbaycan mövzusu, Şərq poetik janrları və formaları, habelə Azərbaycan-türk leksikonu hesabına zənginləşir, əlvanlaşır və yeni-estetik çalarlar kəsb edirsə, məntiqi olaraq belə nəticə çıxarmaq mümkündür: öyrənmək, görüb-götürmək, zənginləşmək həmişə qarşılıqlıdır və bundan yan qaçmaq heç bir ədəbiyyatın, mədəniyyətin xeyrinə ola bilməz. Bu, eyni zamanda ədəbiyyatların, mədəniyyətlərin daxili-estetik təbiətindən irəli gələn bir zərurət, qanunauyğunluqdur”*².

Fəslin **“Rus ədəbiyyatında İslam, İran və Qafqaz mövzusu”** adlı ikinci paragrafında rus ədəbiyyatında və xüsusən, N.S.Tixonov yaradıcılığında geniş işıqlandırılmış İslam və bu dinin geniş yayıldığı İran və Qafqaz mövzusu araşdırılmışdır. Qafqazın Rusiyaya ilhaq edilməsindən sonra Azərbaycan və rus xalqları arasında qarşılıqlı mədəni əlaqələrin möhkəmlənməsində Zaqafqaziyada və ya indi daha dəqiq ifadə edildiyi kimi, Cənubi Qafqazda xidməti vəzifələrini yerinə yetirərək məmur həyatı yaşayan qabaqcıl rus ziyalıları, zabitlər,

¹ Abdullayev, C. Səməd Vurğun poetikası. – Bakı: Gənclik, – 1976, – s.4

² Xəlilov, Ə. XX əsr rus ədəbiyyatı tarixi. Dərslik. / Alməmmədov A. – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti nəşriyyatı, – 1992, – s. 4-5.

xüsusilə, buraya sürgün olunan dekabristlər mühüm rol oynamışlar. Zaqafqaziya və o cümlədən Azərbaycan hələ Rusiyaya birləşdirilmənin ilk dövründən siyasi məhbusların sürgün yeri olmuşdur. Zaqafqaziyada dekabrist hərəkatının bir çox iştirakçıları yaşayırdı.

Dekabrist hərəkatı üstündə 12 il sürgünə məhkum edilən A.İ.Odoyevski 1837-ci ildə Qafqaza köçürülmüş və 1839-cu il avqustun ortalarında Qara dəniz sahillərində ölmüşdür. A.İ.Odoyevski Tiflisdə yaşayarkən burada həmin illər dövlət qulluğunda olan Azərbaycan ziyalıları ilə yaxın əlaqəyə girmişdi.

P.S.Sankovski 1823-cü ildə Tiflisə gələrək məsul vəzifələrdə çalışırdı. Dekabristlərə dərin rəğbət bəsləyən P.S.Sankovski “Тифлисские ведомости”nin redaktoru olduğu zaman Tiflisdə yaşayan dekabristlərdən bir çoxunu öz qəzetinə cəlb etmişdi.

Həmin illərdə, fasilələrlə də olsa, məşhur “Ağıldan bəla” əsərinin müəllifi A.S.Qriboyedov Tiflisdə yaşayırdı. A.S.Qriboyedov rəsmən dekabristlər cəmiyyətinin üzvü deyildi, lakin qəlbən Rusiyadakı ilk inqilabçılara bağlı olub, onlarla sıx əlaqə saxlayırdı. O, Azərbaycan xalqının həyatı, mədəniyyəti, tarixi və folkloru ilə çox maraqlanırdı. Küxelbekerə yazdığı məktubunda o, “Bərdə və Şamaxor xərəbələrində”, ərəb işğalçılarının “Şamaxıda xaraba qoyub getdikləri abidələr arasında” dolaşdığını və bunlarla maraqlandığını qeyd etmişdi. “Qafqaz və Gürcüstan xatirələri”nin müəllifi Tornaunun qeydlərindən məlum olur ki, A.S.Qriboyedov bəzən Tiflisdə təşkil olunan müsəmirələrdə iştirak edər və orada Azərbaycan xanəndə və aşığıları tərəfindən oxunan mahnılara qulaq asmaqdan böyük həzz almış.

A.S.Qriboyedovun “Yol xatirələrində” qeyd edildiyinə görə, A.Bakıxanov onu Nizami Gəncəvinin türbəsi və başqa mədəniyyət abidələri ilə tanış etmişdi. Uzun müddət bir yerdə əməkdaşlıq edən A.S.Qriboyedovla A.Bakıxanov arasında sədaqətli dostluq yaranmışdı.

Qarşılıqlı mədəni əlaqələrin inkişafında A.S.Puşkinin xidməti daha böyükdür.

Qafqazda yaşayan bütün dekabristlər kimi, Puşkin də ucqar əyalətlərdə yaşayan xalqların müqəddəratı ilə dərindən maraqlanırdı, onları ürəkdən sevir və təhkimçi quruluşun əsarətindən azad olmalarını

arzu edirdi. Puşkin Rusiya-Türkiyə müharibələri (1829) zamanı Ərzuruma səyahət edərkən bir neçə həftə Tiflisdə və döyüşən ordu hissələrində qalmış, burada azərbaycanlılarla, o cümlədən Cənubi Azərbaycan şairlərindən Fazil xan Şeyda ilə görüşüb tanış olmuşdu.

“XIX əsr rus ədəbiyyatında Şərqlə, Qafqazla, o cümlədən Azərbaycanla bilavasitə bağlı olmuş ədiblərdən biri, bəlkə də birincisi – şair və dramaturq, məşhur “Ağıldan bəla” komediyasının müəllifi A.S.Qriboyedovdur. Qriboyedov 1818-1820-ci illərdə iki dəfə İrana gedir. 1822-ci ilə qədər burada qalır. Təbrizdə və Tehranda olduğu aylarda fars və ərəb dillərini öyrənir. 1822-ci ildə Qriboyedov İrandan geri çağırılır, Tiflisdə general Yermolovun yanında xarici işlər üzrə katib təyin edilir”³.

Böyük rus tənqidçisi V.Q.Belinski Puşkinin yaradıcılığında Qafqaz mövzusunda bəhs edərək yazırdı: *“Puşkinin sayəsində Qafqaz o zamandan bəri ruslar üçün yalnız geniş, zəngin azadlıq ölkəsi olmaq etibarilə deyil, həmçinin tükənməz poeziya, qaynar həyat və cəsarətli, xəyali ölkə kimi müqəddəs olmuşdur”⁴.*

Məlumdur ki, M.Y.Lermontovun həyatı və yaradıcılığı da Qafqazla sıx əlaqəli olmuşdur. Hələ uşaq ikən M.Y. Lermontovun səhhətini möhkəmləndirmək üçün nənəsi onu 1818, 1820 və 1825-ci illərdə üç dəfə, sonradan “Pyatiqorsk” adlanan Qafqaz “isti suları”na aparmışdı. Şairin 15-16 yaşlarında ikən Qafqaz mövzusunda yazdığı əsərləri göstərir ki, bu səfərlər M.Y.Lermontovda çox dərin və unudulmaz təsir buraxmışdır.

Şərqlə, Qafqazla əlaqədar olan görkəmli rus yazıçılarından biri L.N.Tolstoydur. Onun bir müddət Kazan Universitetinin Şərq fakültəsində oxuması və ərəb, fars, türk dillərini öyrənməsi, İslam dininə rəğbət göstərməsi yaxşı məlumdur.

Şərqlə, Qafqazla rus ədibi A.P.Çexov da bu və ya digər dərəcədə bağlı olmuşdur.

Həyatı müşahidələrini zənginləşdirmək məqsədilə 1888-ci ildə Çexov yay aylarını səyahətdə keçirdi. Ukraynanı, Poltava quberniyasını gəzdirdi, oradan Krıma, Krımdan da Hərbi Gürcüstan yolu

³ Məmməd, C. XIX əsr rus ədəbiyyatı. İkinci nəşri, I hissə. Dərslük. – Bakı: Maarif, – 1988. – s. 47.

⁴ Belinski, V.Q. Aleksandr Puşkinin əsərləri. – Bakı: –1948, – s. 106.

ilə Qafqaza gəldi. Xarkov, Feodosiya, Süxumi, Tiflis və Bakıda oldu. Akademik Məmməd Cəfər dərsliyində qeyd edir: “*Bu səyahəti haqqında həmin ildə D.V.Qriqoroviçə məktubunda yazırdı: “Yayı çox gözəl keçirdim. Xarkov və Poltavanı gəzmişəm, Hərbi Gürcüstan yolunda olmuşam. Təəssürat çoxdur. Əgər mən Qafqazda yaşasaydım, orada nağıllar yazardım. Qəribə ölkədir”*”⁵.

Qafqazın füsunkar guşəsi olan Bakı bütün dünyada həm coğrafi, həm də mədəni-iqtisadi baxımdan müstəsna bir yer tutur. Qədimdə buradan məşhur “İpək yolu” keçirdi və “Küləklər şəhəri”nə Avropa və Şərq ölkələrinin tacir karvanları gəlirdi. Bakıya gələn hər bir səyyah burada öz doğma şəhərinə bənzəyən nə isə yaxın və tanış bir şey tapmağa cəhd edirdi, eyni zamanda onun özünəməxsusluğuna heyran olmaqdan doymurdu. Hindistandan atəşpərəstlər, Avropadan katoliklər, Rusiyadan xristian pravoslavlar və molokanlar və ümumiyyətlə, xaricdən gələn hər bir kəs burada şən təbəssümlə, çörəyin axırını tikəsini bölüşməyə hazır olan bir qonaqpərvərliklə qarşılanırdı.

XIX əsrin axırları – XX əsrin birinci yarısında yazıb-yaratmış rus yazıçıları və şairləri arasında dəfələrlə Bakıya gəlmiş Maksim Qorki də Şərqlə, Qafqazla, İran mövzusu ilə sıx bağlı olmuşdur. Rus ədiblərindən F.M.Soloqub, İ.A.Kuprin, M.M.Prişvin, Gürcüstanda təvəllüd tapmış V.V.Mayakovski, Mərdəkanda “İran nəğmələri”ni yaratmış S.A.Yesenin Şərqlə, Qafqazla, Azərbaycanla bağlı olmuşlar. 1920-ci illərdən başlayaraq sovet ədəbiyyatının yarandığı və inkişaf etdiyi onilliklərdə isə N.S.Tixonov, B.L.Pasternak, İ.L.Selvinski, M.A.Svetlov, A.V.Sofronov, P.Q.Antokolski, S.Vasilyev, daha sonralar isə R.Rojdestvenski, Y.A.Yevtuşenko və başqaları bu sahədə öz sələflərinin yaradıcılıq ənənələrini davam etdirmişlər. Sovet dövründə rus və digər keçmiş SSRİ xalqlarının ədəbiyyatları arasında sıx əlaqə və təsirlənmə var idi. Moskvada, Leninqradda (Sankt-Peterburqda) və keçmiş SSRİ-nin digər yerlərində keçirilən Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti həftəsi və dekadalari (ongünlüyü) çərçivəsində ədiblərin şəxsi görüş və əlaqələri böyük

⁵ Məmməd Cəfər. XIX əsr rus ədəbiyyatı, III hissə. – Bakı: Maarif, – 1975. – s. 242-243.

əhəmiyyət kəsb edirdi. Sonrakı onilliklərdə sovet ədəbiyyatında əsasən ideoloji məqsədlərlə rus və qeyri-rus xalqların müxtəlif nümayəndə heyətlərinin, ayrı-ayrı ədiblərin, qələm sahiblərinin təşkil edilən qarşılıqlı ədəbi-mədəni səfərləri, kollektiv görüşləri, yaranan şəxsi münasibətləri obyektiv şəkildə müsbət nəticələr, bəhrələr də verirdi. Bu baxımdan klassik, həm də müasir Azərbaycan ədəbiyyatının rus dilinə və rus dili vasitəsilə SSRİ xalqlarının, habelə başqa xarici ölkə xalqlarının dillərinə tərcümə edilib nəşr olunmaqla dünyaya yayılması belə mühüm mədəni nəticə və bəhrələrdən biri idi. Xalq şairimiz Səməd Vurğun kimi nəhəng Azərbaycan sənətkarının N.S.Tixonov, A.Fadeyev, K.Simonov, həmçinin digər rus ədibləri ilə yaranmış dostluğu isə şəxsi əlaqə və münasibətlərin fəvqünə qalxaraq iki xalqın dostluğu səviyyəsinə yüksəlmişdir.

Yuxarıda qeyd olunanlar belə deməyə əsas verir ki, öz ədəbi sələflərinin ən gözəl ənənələrini davam etdirmiş Nikolay Semyonoviç Tixonov böyük rus yazıçısı olaraq daim əsərlərinin mövzu və süjetinə görə təkcə Rusiya ilə məhdudlaşmamış, həm də Avropaya, Qərbi dünyasına, Pribaltikaya üz tutmaqla yanaşı, Yaxın və Orta Şərqi, Cənub-Şərqi Asiya ilə, o cümlədən müsəlman xalqları ilə, Qafqaz və Azərbaycan ilə sıx bağlı olmuşdur. Onun yaradıcılığının böyük bir hissəsi, həmçinin Orta Asiya, Ərəb Şərqi, Əfqanıstan, Pakistan, Hindistan mövzusunda süjet və obrazların yüksək bədiiliklə təsvir və təcəssümündən ibarətdir.

Fəslin üçüncü paragrafı **“Nikolay Tixonovun Şərqi aid poeziyasında beynəlmiləçilik ideyaları”** adlanır. Bu paragrafda rus şairinin Şərqi ölkələrinə həsr etdiyi şeirlərində irəli sürdüyü beynəlmiləçilik ideyaları təhlil olunur. Nikolay Tixonov həmişə dünyanın taleyi barədə narahat idi, o, öz yaradıcılığında bu barədə xatırlatmaqdan yorulmurdu.

“Zaman və yollar” adlı şeir kitabında biz şairin dünyanın keçən illəri və taleləri haqqında düşüncələrinə rast gəlirik, onun xeyirxah insanlara müharibə təhlükəsi barədə xatırlatmalarının şahidi oluruq. Beynəlmiləçilik və xalqların dostluğu ideyaları onun yaradıcılığının bütün sahələrinin üzvi birliyi üçün əsas yaratdı. Nikolay Tixonovun Şərqi dair poeziyasında poetik pafos şadyanalığı, qanadlanması və işıqlı gələcəyə ümidlə xarakterizə olunur, bu, köhnəlmiş stereotiplərə

qarşı üsyandır, vətəndaş pafosudur. Onun Şərq mövzusunda poeziyasında beynəlmiləçilik, humanistlik ideyaları açıq aydın ifadə olunur.

Fəslin dördüncü paragrafı **“Nikolay Tixonovun yaradıcılığında Şərq və Azərbaycan mövzusunun təşəkkülü və əsas inkişaf istiqamətləri”** adlanır. Bu paragrafda görkəmli rus şairi və yazıçısının yaradıcılığında mühüm yer tutan Şərq və Azərbaycan mövzusu əhatəli şəkildə araşdırılaraq təhlil olunur.

N.S.Tixonov Azərbaycan xalqının, onun mədəniyyətinin və ədəbiyyatının yaxın dostu idi. O, 1941-ci ilin payızında mühasirədə olan Leninqradda – Ermitajda Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 800 illik yubileyinin keçirilməsinin təşkilatçılarından olmuşdur. Dəfələrlə Azərbaycana gəlmiş, təkcə Bakını deyil, ölkəmizin rayonlarını, xüsusən Lənkəranı da gəzib sevmiş, ona bir sıra şeirlər həsr etmişdir. N.S.Tixonov klassik mədəni irsimiz – Azərbaycan ədəbiyyatı, onun görkəmli simaları haqqında məqalə, çıxış və xatirələri ilə, Xalq şairimiz Səməd Vurğunla şəxsi dostluğu ilə ədəbi ictimaiyyətimizin və geniş oxucu kütləsinin böyük məhəbbət və ehtiramını qazanmışdır. Rus şairi Azərbaycan xalqını ilk dəfə olaraq “Şair xalq” adlandırmışdır. O, Nizami, Nəsimi, Füzuli, Vaqif, M.F.Axundzadə, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, M.S.Ordubadi və başqa sənətkarlarımızın yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmişdir. N.S.Tixonovun Azərbaycan ədəbiyyatının rus dilinə tərcüməsi sahəsində də böyük xidmətləri vardır. Azərbaycan ədəbiyyatı ilə dostluğu onun ömrünün axırına qədər davam etmişdir. Tədqiqat işində N.S.Tixonovun çoxcəhətli yaradıcılıq fəaliyyətindən bəhs edilir, onun bir tərcüməçi, ədəbiyyatşünas və tənqidçi kimi gördüyü işlərə xüsusi diqqət yetirilir. N.S.Tixonovun Şərq xalqları ədəbiyyatından etdiyi tərcümələr və bu mövzuda yazdığı məqalələri qeyd edən M.Arif onun S.Vurğuna həsr etdiyi yazılarına da yüksək qiymət verir.

Ədəbiyyatşünas Kamal Həsənovun rus dilində nəşr olunmuş “Azərbaycan Nikolay Tixonov yaradıcılığında” monoqrafiyası da diqqətəlayiqdir. Müəllif daha çox elmi-kütləvi üsluba üstünlük vermiş və bir sıra maraqlı faktlara toxunmuşdur. Çoxşaxəli yaradıcılıq ömrü yaşamış N.S.Tixonov haqqında yazılmış zəngin ədəbi-tənqidi və publisistik məqalələr, oçerklər, monoqrafiyalar, kitablar arasında

V.A.Kovalyov ilə V.A.Şoşinin redaktorluğu ilə Moskvada çap edilmiş sanballı “Творчество Николая Тихонова” nəşri xüsusilə diqqəti cəlb edir. Tədqiqat və xəbər-məlumatlardan, yazıçı ilə görüşlərdən ibarət materialları ehtiva edən bu kitab əhatəli bibliografiya ilə tamamlanır. Burada o vaxtkı sosialist – bolqar, yuqoslav, çexoslovak və SSRİ-nin rus, həmçinin Pribaltika, Orta Asiya və digər xalqlarının tənqidçi şair və yazıçıları, görkəmli ədib haqqında elmi təhlillərini, publisistik qeydlərini, öz ürək sözlərini söyləyir, Tixonovun ümumən Sovet ədəbiyyatında tutduğu yeri və mövqeyini obyektiv şəkildə yüksək qiymətləndirirlər.

Beləliklə, N.Tixonovun Şərqlə, o cümlədən Azərbaycanla sıx bağlılığını göstərən ədəbi-bədii və elmi-tədqiqat əsərləri bu mövzuda geniş araşdırmalar aparmaq üçün zəngin material verir.

Dissertasiya işinin bu fəslinə dair müxtəlif elmi jurnallarda aşağıdakı məqalələr dərc edilmişdir ⁶.

Dissertasiya işinin ikinci fəslı **“Nikolay Tixonovun yaradıcılığında Yaxın və Orta Şərq xalqları”** adlanır. N.S.Tixonovun Şərq haqqında şeirləri və nəsr toplusu şairin özü üçün milli-etnoqrafik və coğrafi xüsusiyyətləri olan yeni bir dünyanı kəşf edərək, onun ideya və hisslərini zənginləşdirən, onu beynəlmiləlçi şair və humanist kimi formalaşdıran özünəməxsus bir gündəlik-öçerkdir.

N.Tixonov humanizmi eyni vaxtda həm sadə, həm də mürəkkəbdir. Bu humanizm demokratik düşüncədən təzahür etdiyinə, insan reallığını, onun mənfi və müsbət keyfiyyətlərini, tələbatlarını, istəklərini qəbul etməkdən irəli gəldiyinə görə sadədir. İnsanı hərtərəfli və birmənalı təsvir etmək mümkün olmadığına görə isə mürəkkəbdir. Onun şeiri və nəsrı çoxşaxəlidir, çünki insan və cəmiyyət, dövlətlər,

⁶ Н.С.Тихонов и Ислам // Материалы Международной научной конференции, г. Волгоград, РФ. 2006; N.S.Tixonovun yaradıcılığında Şərq və Azərbaycan mövzusunun təşəkkülü və inkişaf istiqamətləri // Azərbaycan Dillər Universiteti Elmi xəbərlər 2010, № 2; Rus ədəbiyyatında İran və Qafqaz (N.S.Tixonovun yeri) // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri 2011, № 3; İslam və ərəb xalqları N.Tixonov yaradıcılığında // Gəncə Dövlət Universiteti Elmi xəbərləri, 2011, № 3; N.S.Tixonovun yaradıcılığında Şərq xalqları ədəbiyyatının nümayəndələri // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. 2015, № 2; Основные мотивы и идеи восточных произведений Н. Тихонова // Евразийский союз ученых, № 5 (62) 2019, ч. 7

dinlər, mədəniyyətlər hamı özü özlüyündə son dərəcə çoxşaxəlidirlər. Cəmiyyət özü onun üçün hədsiz dərəcədə qiymətlidir və nəğməyə layiq olan insanın da qiyməti ölçüyə gəlmir.

N.S.Tixonov dərin məhəbbətlə sevdiyi və rəğbət bəslədiyi Şərqi öz şeirlərində tərənnüm edir. Hər bir rus şairi kimi, onu da Şərqi möhtəşəm təbiəti cəlb edirdi.

N.S.Tixonov Şərqi haqqında şeirlərində əsərlərinin, lüğət tərkibində, frazeologiyasında, atalar sözlərində öz əksini tapan təbiətdən irəli gələn müşahidə etmək bacarığını, əsl sənətkar məharətini, böyüklərin fikirlərinə hörmət tendensiyasını nümayiş etdirmişdir. N.S.Tixonov şimal ölkəsinin oğlu olmasına baxmayaraq, onun qəlbi Orta Asiya və Ərəbistan səhrasının qumsallıqları kimi isti, fikirləri Pamir zirvəsi kimi yüksəklərə ucalırdı.

K.Fedinin N.S.Tixonovun nəsrinin bütün xalqların mütərəqqi ənənələrini birləşdirən beynəlmiləçilik əlaqəsinin sübutu olması fikri ilə razılaşmamaq olmaz.

N.S.Tixonovun gördüyü Asiya bugünkü Asiyaya bənzəmir. O, yeni qazanılmış azadlıq ruhuyla nəfəs alırdı, tərəqqi, dostluq, bütün sülhsevər xalqlarla əməkdaşlıq arzusunda idi.

Dostluq missiyası ilə, nümayəndəliklə birgə o, Hindistanda olarkən çoxdan kitab və söhbətlərdən haqqında eşitdiyi bu ölkəni gözləri ilə görmüş və bu xalqın əmin-amanlıq, sülh şəraitində yaşamaq arzularına, istəyinə heyranlıq ifadə etmişdir.

Əminliklə qeyd etmək olar ki, Tixonovun şeir və nəsrinin sirri onların əsasında həqiqət və sadıqlığın olmasıdır. Onlar incəsənətin əsas hədəfidir və məhz bu vəhdətdə yazıcının mövqeyi bilinir.

Bu fəslin birinci paragrafı **“Nikolay Tixonov İslam və ərəb xalqları haqqında”** adlanır. N.S.Tixonovun axtarışlar və kəşflərlə zəngin yarım əsrdən artıq bir dövrü əhatə edən yaradıcılıq yolu tanınmış rus tənqidçisi və ədəbiyyatşünas İosif Lvoviç Qrinberq tərəfindən hərtərəfli və inandırıcılıqla tədqiq olunmuşdur. Müəllifin geniş nəzəri və tarixi-ədəbi nəticələri və ümumiləşdirmələri onun dəqiq müşahidələri ilə, faktlar və N.S.Tixonov şeirlərinin və nəsr əsərlərinin dərin təhlili ilə əsaslandırılmışdır.

Müasir dövrdə milli çaxnaşmalarla, mənəvi və regional ziddiyyətlərlə dolu olan bəşəriyyətin ən aktual problemlərindən biri də

ədəbiyyatlar və mədəniyyətlərin dialoqudur. Bu aspektdə ədəbiyyat müxtəlif milli ənənələrin sintezini yaradır. Təsadüfi deyil ki, müxtəlif dövrlərdə ədəbiyyat özünəməxsus spesifikaya malik olmuşdur. Rus sovet ədəbiyyatının görkəmli şairi N.S.Tixonovun əsərlərində Şərq obrazlılığına müraciəti özünəməxsusluğu ilə seçilirdi. Bu istedadlı şair və nasirin bir çox əsərləri Şərq mövzusunda həsr olunub. Bu əsərlər içərisində dünyanın ən qabaqcıl dinlərindən birinə həsr olunan “İslam” şeiri xüsusilə seçilir. Rus ədəbiyyatında İslam dininin müqəddəs kitabı olan Qurani-Kərimi ədəbi abidə kimi qəbul edirdilər. N.S.Tixonovun da özünün “İslam” şeirində bu müqəddəs kitaba münasibəti özünəxas və bir qədər də fərqli idi.

*Иль – алла, Уста мои – правда и суд*⁷.

Quranın bu müqəddəs kəlamı ilə N.S.Tixonov öz lirik qəhrəmanının dinə olan münasibətini göstərir. Onun qəhrəmanı təkallahlığa inanır və islamın qanunlarına riayət edir, bir sözlə, İslam dininə sonsuz bağlıdır.

Görünür, N.S.Tixonov İslam dininə yaxından bələd idi. Qurandan gələn müsəlman şəriətinin qanunlarını bilirdi. “İlləllah” kəlamı təkallahlığa inamın bariz nümunəsi, “Allahdan başqa Allah yoxdur” deməkdir. Lakin N.S.Tixonovun bu fikri qeyri-müəyyən mənada izah olunur: “.....müsəlmanların dua formasının bir hissəsi”. N.S.Tixonovun qəhrəmanı Allahın tək olmasını qəbul etməklə yanaşı, həm də İslam qanunlarına riayət edir:

Уста мои – правда и суд!

N.S.Tixonov Quranda insan xarakterini simvolizə edən sözlərin mahiyyətini başa düşürdü. O, öz qəhrəmanını səbr etməyə çağırırdı, bilirdi ki, kafirin hər hansı bir səhv hərəkətinə görə Allah onu cəzalandırır. Belə rəmzlərlə şair bildirmək istəyirdi ki, insan səbr və sədaqətlə öz məqsədinə nail ola bilər:

⁷ Тихонов, Н.С. Собрание сочинений в 7-томах. Стихотворения, поэмы, переводы. – Москва: Художественная литература, – 1985. – т. I. – с.71.

*И я отошел, отошел я в ветер и путь –
Ему ли, Алла, ему ли опрокидывать тьму?
И верблюду изумрудный рассек мне копытами грудь,
И собака святая пролаяла: да, ему*

Qədr gecəsi dünyanın bütün insanlarını sülhə çağırır. N.S.Tixonov da öz qəhrəmanının dili ilə bütün insanları sülhə, əmin-amanlığa çağırır. Şübhə yoxdur ki, o, Sülhü Müdafiə Komitəsinin sədri kimi, bu müqəddəs kəlamdan çıxış edir. Onun qəhrəmanı xeyirxahlığa xeyirxahlıqla cavab verir, kafirlərə, iman gətirməyənlərə isə onların hərəkəti ilə cavab verir. Əl-qədir gecəsində bütün müsəlmanlar sübh çağına qədər Allaha dua edirlər ki, yer üzündə sakitlik və əmin-amanlıq olsun.

Daha sonra N.S.Tixonov Asiyada, Şərq ölkələrində müstəmləkəçiliyə qarşı milli-azadlıq mübarizəsində xalqların yaşadığı məhrumiyyətlərdən bəhs edir, yaxın Şərqdə gərginliyin hələ də qaldığından danışır. O göstərir ki, əsərlərinin əsasında həqiqi süjetlər və hadisələr durur; xarakterlər, həqiqətən mövcud olan insanların probrazlarıdır.

N.S.Tixonovun ana dilimizdə nəşr olunmuş “Altı sütun” kitabına daxil edilmiş əsərlər yüksək ideya-məzmun keyfiyyətləri baxımından həm ədəbi örnəklər kimi, həm də tərcümə ədəbiyyatımızın faktı kimi xüsusi təhlil və tədqiq olunmağa layiqdir. Kitaba daxil edilmiş əsərlər ardıcılıqla belə düzülmüşdür: “Altı sütun” (səh. 5-51), “Qayğısız şəhərdə” (səh. 52-80), “Uzun gün” (səh. 81-120), “Qızılgül” (səh. 121-146). İkinci nəşrdə annotasiya nisbətən ixtisarla verilmişdir. Əslində kitabın Bakıdakı həm birinci və həm də ikinci nəşrinin annotasiyaları onların rus nəşrlərindəki orijinalı ilə eyniyyət təşkil edir. Lakin ikinci nəşrdə N.S.Tixonovun kitabı təkcə “Hekayələr kitabı” kimi təqdim edilmişdir, yəni burada povestlərin olması göstərilməmişdir. Bu isə fikrimizcə, tərcüməçi və redaktorların kitaba daxil edilmiş əsərlərin janrları barədəki fikirlərində olan qeyri-müəyyənliklə bağlıdır, halbuki hər bir əsərin hekayə, yaxud povest olduğunu xüsusi olaraq qeyd etmək mümkün idi.

Yuxarıda adları qeyd olunan kitablarda gedən hekayə, yaxud povestlərdə N.S.Tixonov Yaxın Şərqdə yaşayan xalqların milli-azadlıq

hərəkətində mübarizəsini yüksək dəyərləndirərək həmin mübarizənin qəhrəmanlarının dolğun, mübariz obrazlarını müvəffəqiyyətlə yarada bilmişdir.

Bu fəslin ikinci paragrafı **“Nikolay Tixonov yaradıcılığında Orta Asiya”** adlanır. Şərq öz qədim sivilizasiyası ilə lap qədimdən dünya ədəbiyyatının, o cümlədən XX əsr rus ədəbiyyatına mənsub görkəmli nümayəndələrin diqqətini cəlb etmişdir. Bir sıra yazıçılar kimi Nikolay Tixonov da keçmiş SSRİ-nin Şərq respublikalarını addım-addım gəzmişdir. Bu şair-nasirin Şərqlə bağlı müxtəlif mövzularda onlarca əsərləri işıq üzü görmüşdür. Bu əsərlər içərisində **“Şərqin yolları”** adlı kitabı da diqqətçəkəndir. **“Şərqin yolları”**ndan biri Nikolay Tixonovu Orta Asiyaya, daha dəqiq desək, Türkmənistana gətirib çıxartmışdır. Bu füsunkar diyara şair iki dəfə səyahət etmişdir. Səyahətlər zamanı N.S.Tixonov Orta Asiya xalqlarının həyatında baş verən mühüm dəyişikliklər barədə onlarca əsər yazmışdır. Onun Orta Asiya ilə bağlı silsilə şeirlərinə daxil olan **“Su axtaranlar”**, **“Şiram adamları”**, **“Fininspektor Buxarada”** və s. əsərlərində cəmləşən bir sıra mühüm mənəvi keyfiyyətlər ən ucqar yerlərə yeni mədəniyyət gətirən, əsrlərdən qalan geriliyi və zülməti dağıdan insanların ayrılmaz xüsusiyyətinə çevrilir. Yazıçılar briqadası Orta Asiyaya getməmişdən əvvəl uzaq Türkmənistanın məişəti geniş oxucu kütləsinə demək olar ki, tanış deyildi. Nikolay Tixonov bu respublikanın haqsız olaraq sovet ədəbiyyatı tərəfindən unudulduğunu göstərirdi.

Deyilənlərdən belə qənaətə gəlirik ki, Türkmənistanla bağlı yazılan əsəri Tixonovun Türkmənistan həyatının tədqiqi adlandırmaq olar. Əsərdə müəllif türkmənlərin məişətini, adət və ənənələrini, həmçinin sosializm dövrünün ilk illərində hökm sürən şəriət qanunlarını təbii şəkildə, realist planda təsvir etmişdir.

Bu fəslin üçüncü paragrafı **“Nikolay Tixonov yaradıcılığında Hindistanın azadlıq uğrunda mübarizəsi”** adlanır və bu paragrafda şairin Hindistanla bağlı əsərləri təhlili olunur. Nikolay Tixonov Şərqi qəlbədən sevdliyindən və burada cərəyan edən ictimai-siyasi prosesləri daim izlədiyindən həm adi bir qələm sahibi və həm də sovet yazıçısı kimi Hindistan, Pakistan və Əfqanıstan haqqında yazdığı özünün mənəvi borcu bilirdi. Bu baxımdan onun yaradıcılığında mövzu, məzmun və ideyasına görə indi də aktual səslənən ədəbi-poetik

nümunələr çoxdur.

Cəvahirləl Nehrunun sözlərinə əsasən, müstəmləkəçilik, ağalığ illərində onlar öz bacarıqlarını yaddan çıxarmışdılar. Müstəmləkəçilik yalnız köləlik və iztirab gətirmədi. Hətta ərəb Şərqi, Hindistan, Birma, İndoneziya xalqlarının həyatı haqqında olan həqiqətin düzgünlüyünün yayılmasının qarşısını alırdı. *“Mənim cavanlıq illərimdə, rus oxucusu bir neçə Hindistan yazıçıları ilə tanış idi, mən isə uzaq və nağılvari Hindistan haqqında danışan Avropa yazıçılarının adını çəkə bilərəm. Bu əsərlərdə çoxlu ekzotika var idi, yalnız Hindistan milləti haqqında az həqiqətlər var idi, böyük ölkənin insanların necə yaşamasını oxuculara hiss elətdirərdi”*⁸ – deyə, N.S.Tixonov yada salırdı. O vaxt Hindistanda ingilislərin uzunmüddətli hökmranlığına qarşı milli azadlıq hərəkatı şiddətlənirdi. Şəhərdə zəhmətkeşlər tərəfindən kütləvi çıxışlar keçirilirdi, (siyasi nümayişlər, mitinqlər) kütləvi həmkarlar ittifaqı yaranırdı, işçilər arasında marksist ideyalar yayılırdı.

Hindistanın “9 yanvar” adlandırılan bu hadisəsi bütün dünyada qəzəb yaratmışdır. Elə bu da “Sami” əsərinin yaranmasına təkan vermişdir. N.S.Tixonov “Sami” poemasını 1920-ci ildə yazmışdır. Poemada Sami adlı bir hindli uşağının həyat tarixçəsi nəql olunur. Müəllifin ilk misralardan başlayan metaforik ironiyası Saminin ağası Sahib haqqında bədii-ifşaedici intonasiya yükü daşıyır. O, yaxşı və ağıllıdır, ancaq adamı şallaqla bərk döyür və Samini insan hesab etmir. Ağdərili bu ingilis ağa Samiyə aşağılayıcı gözlə baxır, yəni onu bütöv bir varlıq kimi tamam adam yerinə qoymur. Əlbəttə, poemada gənc Tixonovun bədii istedadı açıq-aşkar görünsə də, onun bir çox məqamlarda deklarativ – şüarçı xarakterli əsərinin ideoloji istiqamətini ört-basdır edə bilmir. Çünki müəllifin özü də inqilablar və müharibələr məcrasında ədəbiyyata gəlmiş bir çox yaşıdları kimi məhz ideoloji tendensiyalı qələm məhsulu yaratmağı qarşısına məqsəd qoymuşdu.

“Sami” poemasında ingilis ağanın evində yaşayan sadə hind oğlanın həyatı, onun oyanmış düşüncələri, nökerin qəddar ağasına qarşı mənəvi üstünlüyü haqqında danışılır. Varlı ağanın evində oğlanın həyatı ağır və sevincsizdir. Poemanın gücü onun yüksək ideyalılığında

⁸ Тихонов Н.С. Собрание сочинений в 7-томах, т. I. Стихотворения, поэмы, переводы. – Москва: «Художественная литература», – 1985, – с.5

və gözəlliyindədir, hekayə söyləyənin səmimiliyində, sadəliyində və dilin asanlıqındadır. Şair dilin vasitəsi ilə dövrün xüsusiyyətini təsvir etməyi, nitqin açıq-aydın fərdiləşməsini bacarır. Ağanın dilində zalım insanın cizgiləri, sadə insanlarla qəddarca münasibəti dəqiqliyi ilə göstərilir. Başqa bir xarakterin ifadəsi isə yorğun əməyi ilə əzab çəkmiş hind oğlanın nitqində özünü büruzə verir. O sadə, həyəcanlı hisslə rənglənmiş, sadələvhüdür. Müəllifin biliyi ilə uşaq psixikasını məğlub edir və onu tipik uşaq nitqində ifadə etməyi bacarır.

Bütün deyilənləri ümumiləşdirib, deyə bilərik ki, şeirin bədii məzmun üzərində yüksələn ideyası müəllifə xas olan poetik təfəkkürün genişliyini açıb göstərir. Bu poetik nümunə müstəmləkəçiliyi, işğalçılığı, imperialist əsarətini rədd etməklə Şərqi xalqlarının azadlıq uğrunda mübarizə haqqını tanımağa çağırır.

Dissertasiyanın bu fəslinin dördüncü paragrafı **“Nikolay Tixonov yaradıcılığında Əfqanıstan və Pakistan”** adlanır. 1949-cu ildə Tixonov Hindiquş üzərindən uçaraq, Əfqanıstanda və Pakistanda olmuş, böyük bir səyahət etmişdir. Bu səyahətin nəticəsi olaraq **“İki axın”** (1951) şeirlər kitabı, həmçinin **“Pakistan haqqında hekayələr”** (1954) və Əfqanıstanla bağlı **“Dağlıq ölkənin hekayələri”** (1954) yazıldı. Beləcə, sürət və gərgin uçuşu ilə oxucunun dərhal cəlb edən səyahət başlanır, şeirlər yaranır. N.S.Tixonovun **“Əfqanıstan balladası”** şeirində ingilis imperialistlərinin əfqan xalqına qarşı işğalçılıq əməllərindən bəhs edilir

Ədibin **“Dağlıq ölkənin hekayələri”** kitabı da müasir Şərqi həsr olunub. Bu kitabda oxucu Əfqanıstanın bu gününü görür. **“Çayın arxasında”** hekayəsində müəllif bir şəxsin timsalında əfqan gəncinin həyatının, xarakter və xasiyyətinin, digər iradi-insani keyfiyyətlərinin necə formalaşmasını göstərir. Xudrout öz qısa həyatını xatırlayır və gözlərinin önündən çətin uşaqlıq illəri gəlib keçir. Oğlan səyyar tacirin yanında xidmət edən dayısı (əmisi) Xuramla birlikdə ölkəni səyahət etməyə başlayır. Bu səyahətlərdə o, insanları və təbiəti öyrənir, xalqın azadlığı uğrunda mübarizədə lazım olacaq möhkəmlik və mətanət qazanır.

N.S.Tixonov, həqiqətən də Şərqi xalqlarının həyatına **“dost kimi daxil olmuşdur”**. O, həm əfqanların **“bütün küləklərlə gəmirilmiş”** daşlıq məskənlərində, həm də Lahorun **“sanki insanın yaşaya**

bilmədiyi”, lakin şairin də inandığı kimi, əməkçi insanların gələcək qələbələrinə sönməz inamının yaşadığı viranələrində olmuşdur.

Bütün bunları N.S.Tixonov poetik cəhətdən elə çatdırıa bilmişdir ki, onun şeirlərində həm kəndlinin içinə çəkilmiş ah-naləsi, həm yatmış yükdaşıyanın qırıq-qırıq gələn nəfəsi, həm də Lahor komalarındakı sakinin səsinə olan qəzəbli intonasiya eşidilir.

“İki axın” və “Dünyanın İkinci Ümumdünya Sülh konqresində” – keçmiş SSRİ-də N.S.Tixonovun birinci dərəcəli Dövlət (əvvəlki Stalin) mükafatına layiq görüldüyü şeirlər silsiləsi belə adlanır. Hər iki silsilənin, fikrimizcə, bu gün də aktual görünən əsas ideya-məzmun dəyəri ondan ibarətdir ki, şair vaxtilə Amerika-İngilis imperializminin müstəmləkə ölkələrində hansı vəhşi qaydaları tətbiq etdiyini və bu ölkələrin xalqlarında istismarçılığa qarşı qəzəb dolu etirazın necə yüksəldiyini, zəhmətkeşlərin demokratiya uğrunda necə mübarizəyə qatıldığını rəngarəng poetik lövhələrdə təsirli boyalarla verməyi bacarmışdır.

1951-ci ildə dərc olunan “Pakistan haqqında hekayələr”ə müqəddiməsində N.S.Tixonov 1949-cu ildə bu ölkədə olduğu zaman gördükləri barədə bir sovet yazıçısı kimi belə deyirdi: *“Biz Pakistanda çoxlu qeyri-adi və bizcə, təəccüblü şeylər görmüşük. Gözəl iqlimi olan, əzəmətli taxıl mənbəyi olan bir ölkədə milyonlarla insan, əhali çox kasıb yaşayır, aclıq keçirir və acından ölür. İngilislər və son zamanlar Pakistana daxil olan amerikalılar özlərini orada ağa kimi hiss edirlər. Pakistanlılara onlar aşağı irq kimi nifrət edirlər. İngilis generalları Pakistan ordusuna, donanmaya və aviasiyaya rəhbərlik edirlər. İngilis kapitalistləri ölkənin sərvətlərini öz əllərinə alıblar. İngilis müsavirləri hökumət məmurlarına nəzarət edirlər”*⁹.

Nikolay Tixonov Pakistan həyatını təsvir edərkən Şərq ekzotikasından zövq almır. O, heç bir Şərq nitqinin ekzotikasından belə zövq ala bilmir. Onun hekayələrinin qəhrəmanları sadə, lakin obrazlı xalq dilində danışır. Təkcə Amerika konsulunun agentı Məhbubun dilində həm də Şəhrizad nağıllarından sədaqətli təbəqələrin nitqi səslənir.

⁹ Tixonov Nikolay. Pakistan haqqında hekayələr. – Bakı: Uşaqgəncnəşr, –1952, – s.3

A.Borşevskaya göstərirdi ki, Nikolay Tixonov öz kitabını “Pakistan haqqında hekayələr” adlandırmışdır. Bu hekayələrin bir çoxları, məsələn, “Lahorun fəhlə məhəlləsində”, “Pakistan kəndində” və s. öz janrı ilə bədii oçerkə yaxındır. Burada hekayənin süjet tərəfi deyil, müəllifin publisistik cəhətdən verilmiş iti müşahidələri diqqəti cəlb edir.

Fikrimizcə, A.Borşevskayanın bu qiymətinə səbəb Nikolay Tixonovun sərt realizmidir.

Nikolay Tixonovun Pakistan xalqının həyatı haqqında yazdığı əsərləri layiqincə qəbul edilmişdir. Müvəffəqiyyətin səbəblərindən biri də materialı mükəmməl bilməsi idi.

Rus yazıçısının Pakistana səyahəti zamanı yol yoldaşları danışdırdılar ki, o, Lahoru tanıdığı şəhər kimi gəzirdi, halbuki oranı ancaq kitablardan tanıyırdı. Baxmayaraq bu gəzintilər hərdən çətin və hətta təhlükəli bir səyahətə çevrilirdi. Müvəffəqiyyətə həm də yazıçının diqqətindən heç nəyin yayınmaması xüsusiyyəti və ona xas olan salnaməçi ehtirası kömək etmişdir.

Nikolay Tixonovun Əfqanıstana həsr olunan və bu gün də aktuallığını itirməyən əsərlərinin əsas ideya-məzmunu ondan ibarətdir ki, şair vaxtilə Amerika-İngilis imperializminin müstəmləkə ölkələrində hansı vəhşi qaydaları tətbiq etdiyini və bu ölkələrin xalqlarında istismarçılığa qarşı etirazın necə yüksəldiyini, zəhmətkeş xalqın öz müstəqilliyinin qorunması və demokratiya uğrunda necə mübarizəyə qatıldığını real şəkildə təsvir edir.

Beləliklə, Nikolay Tixonovun Pakistana həsr etiyi əsərlərini təhlil edərkən, qətiyyətlə deyə bilərik ki, yazıçı bu xalqın vətənpərvərliyini, sadəliyini, etibarlılığını göstərməklə yanaşı, onların mübarizliyini, sülhsevərliyini böyük səmimiyyətlə təsvir etmiş, zəhmətkeş xalq obrazını yaratmağa nail ola bilmişdir.

„Pakistan haqqında hekayələr“ və „İki axın“ şeirlər silsiləsində əks olunan Pakistan haqqında həqiqətlər yeni bir qüvvə ilə Nikolay Tixonovun „Ağ möcüzə“ povestində meydana çıxır.

Bəli, Pakistan haqqında bu povestdə də (burada hadisələr 1950-ci ildə baş verir) biz ölkənin müstəmləkə keçmişinin qorxunc izlərini görürük.

Dissertasiya işinin ikinci fəslinə dair müxtəlif elmi jurnallarda aşağıdakı məqalələr dərc edilmişdir ¹⁰.

Dissertasiya işinin üçüncü fəslı “**Nikolay Tixonov yaradıcılığında Gürcüstan və Şimali Qafqaz**” adlanır. Bu fəslin “**Nikolay Tixonov və Gürcüstan**” adlanan paraqrafında rus şairinin Gürcüstanla əlaqələri araşdırılır. XIX əsr rus ədəbi tənqidinin ən qüdrətli nümayəndəsi sayılan V.Q.Belinski vaxtilə Qafqazı “tükənməz poeziya ölkəsi” adlandırmışdır.

Əsrarəngsiz təbiəti və sakinlərinin zəngin mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri ilə rus ədəbiyyatının bir çox korifeylərini heyran qoyan

¹⁰ Средняя Азия в творчестве Н.С.Тихонова // Материалы Международной научной конференции, – Самарканд: Узб. Р. – 2008; Nikolay Tixonovun “Altı sütun” kitabı” // Filologiya məsələləri, – 2008. №8; Индия в творчестве Н.С.Тихонова // Материалы II Международной научной конференции, – г. Курск: РФ, – 2009; N.Tixonovun şərqlə bağlı əsərlərinin tərcüməsinə dair // Filologiya məsələləri, – 2009. №6; Идеино-художественные особенности поэмы Н.Тихонова «Сами» //Ученые записки Орловского государственного университета, – 2010. №1; Туркмения в творчестве Н.С.Тихонова // «Гуманитарные исследования», – г.Астрахань: – 2010. №2 (34); Произведения Н.Тихонова о Ближнем Востоке как отражение идеи гуманизма // Славистика Грузии-11, (Сборник научных ст), – 2010; Отражение темы Афганистана в творчестве Н.Тихонова // Вестник Орловского Государственного Университета,– 2010, № 3; N.S.Tixonovun “Pakistan haqqında hekayələr” kitabında milli-azadlıq hərəkatının təənnümü // Lənkəran Dövlət Universitetinin Elmi xəbərləri, – 2010; Юго-восточная Азия в творчестве Николая Тихонова // Lənkəran Dövlət Universiteti. Respublika elmi konfransının materialları, – Lənkəran: – 2011; Идеино-художественное отражение юго-восточной Азии в поэзии Н.Тихонова // Вестник Орловского Государственного Университета, – 2011. № 4; N.Tixonovun “İki axın” şeirlər kitabında müstəmləkəçiliyə qarşı mübarizə motivləri // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2012. № 3; N.S.Tixonovun Şərqlə bağlı əsərlərində sülhün təənnümü //Azərbaycan Dillər Universiteti. Elmi xəbərlər, – 2015. №4; Отражение национально-освободительной борьбы народов Индии в поэме «Сами» Н.Тихонова // Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe Warszawa, Polska: – 2016. №2; Произведения Н.Тихонова, посвященные Ближнему Востоку // Международный научный журнал «American Science Review», – 2016. №1. 235. The ideas of international solidarity in the eastern cycle of poems “Two streams” and the stories of “Six columns” by N.S.Tikhonov // Revista Genero&Direito Univ Federal Paraíba, Cidade Univ, Joao Pessoa, – Brazil: – 2020. – v. 9. №. 3. Special Edition

Qafqaz N.S.Tixonovu hələ ötən əsrin 20-ci illərində özünün füsunkar təbiətinə və iqlimin ilə cəlb etmişdi. 1924-cü ilin yayında ilk dəfə Gürcüstana gələn gənc şair Qafqaza məftun olmuş və yaradıcılığının sonrakı dövründə dəfələrlə bu mövzuya qayıtmışdır. Ölməz sənətkarlar A.S.Puşkin, M.Y.Lermontov, L.N.Tolstoy yaradıcılığında Qafqazın səmimi təsviri ilə tanış olan Nikolay Tixonov elə ilk görüşdəcə bu gözəl diyara şeirlər həsr etmişdir. Həmin ilin sonunda şairin Gürcüstana, onun təbiətinə və insanlarına həsr etdiyi bir sıra əsərləri işıq üzü gördü. “Dağlar”, “Gürcüstan baharı”, “Kaxetiya haqqında şeirlər” silsiləsi, “Dumanda and”, “Kamuflyaj”, “Kavalkada” hekayələri həmin dövrün məhsuludur.

N.S.Tixonov Gürcüstanın tarixini və mədəniyyətini çox gözəl bildirdi. Bu haqda yazıçının böyük həyat təcrübəsinə əsaslanan əsərləri vardır. Yazıçının böyük gürcü şairi Şota Rustaveli haqqında yazısında bir neçə əsr əvvəl topla oyunun sirlərini, Baqrations haqqında məqaləsində gürcü xalqına dərin hörmət və rəğbətini görürük. Digər yazılarında da N.S.Tixonovun Tbilisiyə gəldiyi dövrlərdə bir vaxtlar İ.Çavçavadzenin, A.Seretelinin kölgəsində oturduqları doqquzyüzlük çinara baxmasından həvəslə danışdığını müşahidə edirik.

1932-ci ildə N.S.Tixonovun “Dumanda and” povesti çapdan çıxır. Bu povestdə təsvir olunan Gürcüstan təbiətinin əsrarəngiz gözəlliyi rus rəssamı K.Rudakovun rəsm əsərlərində də özünün ümumi koloriti ilə harmoniya yaradan əksini tapmışdır. Povestin əsas qəhrəmanı svanetiyalı qız İorjidir. Yazıçı obrazlı şəkildə həyat şəraitinin qızın şüuruna, onun formalaşmasına təsirini göstərir. İorji obrazında N.S.Tixonovun istər poeziyasında, istərsə də nəsr əsərlərində dəfələrlə əksini tapmış Şərq qadını mövzusu, Anna Camalın acı və qəhrəmanlıqla səciyyələnən taleyində davam etdirilmişdir. İorji bütün mənəvi varlığı ilə, ancaq təzadlı məqamları özündə ehtiva etməklə təsvir olunmuşdur. Bir tərəfdən müasirlik gənc qəhrəmana sərbəst inkişaf yolunu göstərir, digər tərəfdən isə köhnəlik ona mane olur. Qızın xarakteri kəskin və müəyyəndir, eyni zamanda o, daxili hərəkətdə və yorğun vəziyyətdədir. N.S.Tixonovun povestindəki tarixi həqiqət bir çox yazıçıların diqqətini cəlb etmişdir.

“Dumanda and” povesti özünün məftunedici problematikası ilə keçən əsrin 30-cu illərinin aktual əsərlərindən idi. Xüsusən də

faşizimlə mübarizədə bu əsər misilsiz ictimai əhəmiyyət kəsb edən ümumbəşəri problemləri diktə edirdi. Faşist mövqeyinin hələ uzun illər davam etdiyini də nəzərə alsaq, N.S.Tixonovun yaratdığı bu əsərin öz aktuallığını hələ də itirmədiyinin şahidi oluruq. Belə bir faktı da danmaq olmaz ki, 30-cu illərdəki sosializm quruculuğu dövründə millətlərarası əməkdaşlıq prosesi xüsusi bir vüsət tapmışdı. Bu proses indi Cənubi Qafqaz adlandırdığımız Zaqafqaziyada ilk növbədə xalqlar arasında, xüsusən də ədəbiyyat sahəsində uğur qazanmışdır.

Bu, N.S.Tixonovun Gürcüstan haqqında yazdığı son əsər deyil. Görkəmli şair İkinci Dünya müharibəsi dövrünə düşmüş 1941-1945-ci illər müharibəsindən sonra dəfələrlə Gürcüstanda olmuş, bu ölkənin füsunkar təbiəti, mehriban insanları haqqında çoxlu şeirlər yazmışdır.

1948-ci ildə şairin yazdığı “Gürcüstan baharı” şeirlər kitabı elə həmin il “Oqonyok” jurnalının bir neçə nömrəsində dərc olunmuşdur. Geniş oxucu kütləsinin dərin rəğbətini qazanan bu şeirlər 1949-cu ildə dövlət nəşriyyatında ayrıca kitab şəklində çap olunmuşdur və Dövlət mükafatına layiq görülmüşdür. Bu kitabda müharibədən sonrakı dövrdə ilk dəfə Gürcüstana gələn N.S.Tixonov respublikanın həyatında gördüyü tarixi əhəmiyyətli dəyişikliklərdən ilhamla söz açmışdır.

Özünün janr xüsusiyyətlərinə görə kitaba daxil edilən şeirlər müxtəlifdir. Burada balladalar, lirik portretlər və peyzajlar, lirik elegiyalar və odalar olmağına baxmayaraq, “Gürcüstan baharı”na daxil olan əsərlər vahid bir mövzu, məzmun, ideya ətrafında birləşib, vahid ədəbi-bədii məna və əhəmiyyət kəsb edən bütöv bir kitab təəssüratı və təsəvvürü yaradır. Bu kitab respublikanın həyatını əks etdirən və oxucunun diqqətini canlı, konkret obrazlar aləminə, söz ustasının fikir və hisslərinə, geniş poetik ümumiləşmənin əhatəsinə doğru aparır. Şairə xüsusi poetik vəcd və coşğunluq verən bu ölkə ilə sıx və bilavasitə əlaqə onun yaradıcılıq dairəsini genişləndirir.

“Gürcüstan baharı” kitabı müəllifin zəngin bədii təcrübəsindən doğan poetik kamilliyini və məzmun dərinliyini meydana çıxarmış inam cizgiləri ilə xarakterikdir. Şair Gürcüstanın demək olar ki, bütün bölgələrini, gözəl mənzərəsini, zəhmətkeş insanları böyük məhəbbət və hörmətlə vəsf edir. Əzəmətli Kazbek dağı, qədim dövrlərdə müxtəlif döyüşlərin canlı şahidi olan Aspindza dərəsi, daşlı-kəsəkli Rustavi və əlbəttə ki, bütün Qafqazda özünəməxsusluğu ilə seçilən

Tiflis şəhəri Tixonovun misralarında öz gözəlliyi ilə əks olunur.

Beləcə, Gürcüstanla həsr etdiyi silsilə şeirlərində N.S.Tixonov bu ölkənin füsunkar təbiətini, gözəlliyini vəsf etməklə yanaşı, ədəbi nümayəndələrinin də portretini yaratmışdır.

Bu paraqrafın birinci bəndinə **“Nikolay Tixonovun “Kaxetiya haqqında şeirlər”i**” daxildir. Qeyd etdiyimiz kimi, Nikolay Tixonov Gürcüstanla yaxından tanış olmuş, dəfələrlə bu respublikaya səfərlər etmiş, oranın insanları və təbiəti ilə yaxından tanış olmuşdur. Bir neçə il sonra Gürcüstanla bu tanışlıq Nikolay Tixonovu Kaxetiya gətirir. Səfərlər nəticəsində “Kaxetiya haqqında şeirlər” silsiləsi yaranır. Bu şeirlər ilk dəfə 1935-ci ildə “Sovet yazıçısı” nəşriyyatında çap olunur.

Bu silsilənin hər şeirində aydın görünür ki, N.S.Tixonov Kaxetiyanı, onun tarixini yaxşı bilir. Kaxetiya, onun füsunkar və gözəl təbiəti, həyatı, əxlaqi dəyərləri, adət-ənənələri, yerli kolorit və hətta iqlimi ilə şairi cəlb edirdi. “Qombarı” – Kaxetiyada İori çay dərəsini Alazan vadisindən ayıran meşəlik; “Cuqan” – Alazan vadisinin aşağı hissəsində yerləşən Kaxetiyanın Cuqanı kəndi; “Sinandali” – görkəmli gürcü şairi Aleksandr Çavçavadzenin keçmiş malikanəsi, sonralar isə şərab sovxozu; “Allaverdidə gecə bayramı” – Allaverdi, hərfi mənada “Allah verdi”, (Lakin Tixonovun “Əsərlər toplusunun” I cildində şərhlərdə “Allah sənirlədir” kimi tərcümə olunur). Alazan vadisinin yuxarı hissəsində yerləşən Kaxetiyada ərəzi; “Siqnax qüllələri” – Uşqul Yuxarı Svanetiyada ən yüksəkdə yerləşən kənd: Tsxali-Siqnax yaxınlığındakı stansiya. Şeirlər silsiləsində tez-tez eyni coğrafi adlar təkrar olunur: Qombarı, Sinandali, Telav, Siqnax, xüsusilə də Alazan.

Beləliklə, biz N.S.Tixonovun Gürcüstanla ilk tanışlığından başlayaraq, Qafqazın bu əsrarəngiz bölgəsinə, mədəniyyətinə, yaradıcı insanlarına yaxın münasibətinin şahidi oluruq. Bu cür səmimi münasibət həm də xalqlar arasında ədəbi əlaqələrin inkişafına və möhkəmlənməsinə xidmət edir.

Bu fəslin ikinci paraqrafı **“Nikolay Tixonovun yaradıcılığında Qafqaz xalqlarının adət və ənənələri”** adlanır. Bu paraqrafta Tixonovun Qafqaza həsr etdiyi əsərlərində burada yaşayan xalqların adət-ənənələri araşdırılır və ətraflı tədqiq-təhlil edilir. Qafqaz Tixonovu inqilabda qızgın sosial döyüş meydanı kimi cəlb etmişdi. Bu mövzular hələ “Cənub” şeir toplusunda və “Dənizdən dənizə” hekayəsində,

“Yol” poemasında əksini tapmışdır.

Qafqaz N.S.Tixonovu dəyanətli, məğrur və səmimi insanların vətəni kimi cəlb edir. Yazıçı onları sevir və məmnuniyyətlə vəsf edir. Şeirlərində, hekayə və povestlərində qeyd etdiyi kimi, o, xalqların təbiətlə vəhdətdə olduqlarını göstərir. *“Böyük Vətən müharibəsi” başlanana qədər hər il mən dağlarda olurdum*¹¹.

Nikolay Tixonov şeirlərində qeyd edirdi ki, *“biz İberiyani, Adışini, “Çalaat ölümü kimi ağ”, Svaneti qentsianları, “qombor pərən-pərəni”, Sxneti işıqları, Tavrar meşəsi, “yuxarı Xulamın daşlara çevrilmiş qəzəbi” və Assanın sularını görürük. Bu, atlas yox, dağ cığırları ilə ürəyin yoludur. Bu yol asanlıqla Gürcüstandan Dağıstana və yaxud Şimali Asetiyaya gedən yoldur. Bir sözlə, dostluq üçün sərhəd yoxdur*”¹².

Dağıstanlı ədib Əfəndi Kapiyev həqiqəti hərtərəfli və diqqətlə öyrənməyə səsləyirdi. Bu halda o, N.S.Tixonovun təcrübəsinə istinad edirdi. Həqiqətən, 30-cu illərin əvvəllərində N.S.Tixonov Qafqazda fəal və düşüncəli ədəbi ictimaiyyət xadiminə mədəni quruculuqda nümunə idi. 1933-cü ildə o, Qasım-kəndin arxasında yerləşən kiçik obada qüdrətli ləzgi şairi Süleyman Stalski ilə tanış olur. Bu görüş barədə rus şairi dəfələrlə danışıbmışdır. Şairin heyratəmiz poetik istedadı Nikolay Tixonovu məftun etmişdi.

N.S.Tixonov Qafqazın bilicisi kimi tanınır. Nizami məqbərəsi yanında A.Fadəyevin Gəncə düzənliyi haqqındakı sualına N.S.Tixonov asanlıqla cavab verərək 1926-cı ildə Şahdüzü vadisində Abbas Mirzə qoşunları ilə rus qoşunları arasında gedən döyüşlər barəsində müfəssəl məlumat verir.

Xalq məişəti, təbii ki, seçilən milli çarları ilə fərqlənir. N.S.Tixonov tərəfindən milli ənənələr zəminində təqdim olunur. Bu, ələlxüsus, milli başlanğıcda dayanıqlığı xarakterik olan Gürcüstan materiallarında daha təqdirəlayiqdir.

Şairin *“Kaxetiya haqqında şeirlər”*dən əvvəl yazılmış silsilə şeirləri üçün təsvir olunan məişəti dəyişməz deyil, onun dəf olunması, sosial həyatın yeni formalarının yaranması daha xarakterikdir. Məhz

¹¹ Тихонов, Н.С. Двойная радуга. – Москва: Советский писатель, – 1969, – с.359

¹² Yənə orada, – s.156

buna görə də “Kaxetiya haqqında şeirlər” N.S.Tixonovun düşüncəsində bu ərazilərlə bağlı fikirlərinin yeni çalar əxz etməsində və inkişafında xüsusi məna kəsb edir.

Xalqın həyatı haqqında “Kaxetiya haqqında şeirlər”, hər şeydən əvvəl bu həyatın müasir xüsusiyyətlərini və koloritlərini açır. Vətəndaş müharibəsi, sosializm mövzuları kitabın sosial əsasını təşkil edir. Beləliklə, rus yazıçısı Gürcüstana dost, qardaş gözü ilə baxaraq, milli həqiqətləri öyrənməyə nail olmuşdur. Xalqın mənəvi həyatının özəlliklərini, onun ifadə formalarını ətraflı təsəvvür edə bilməsi bunu aydın təcəssüm etdirir.

İkinci paraqrafın birinci bəndi “**Nikolay Tixonov və Şimali Qafqaz xalqlarının ədəbi mühiti**” adlanır. Beynəlmiləlçilik ideyaları qabaqcıl rus yazıçılara həmişə əziz və yaxın olmuşdur; onlar Rusiyanın rəngarəng ədəbiyyat sahəsində yüksələn başqa xalqların demokratik mədəniyyətlərinin nümayəndələrinə, gənc yaradıcılara qardaşcasına yanaşırdılar. Belə ki, hələ 1836-cı ildə rus ədəbiyyatının tarixində ilk dəfə A.Puşkin yaradıcı təşəbbüslərə dəstək axtaran Şimali Qafqazın kiçik xalqlarından birinin nümayəndəsinin çapına dəstək olmuşdur. “Sovremennik” jurnalının birinci cildində böyük şair müəllifi Sultan Kazı-Girey olan “Acituqay vadisi” hekayəsini nəşr etmişdir. İndiki vaxtda sovet yazıçıları sevə-sevə Puşkinin şərəfli ənənələrini davam etdirir və zənginləşdirirlər. M.Qorkinin, A.Serafimoviçin, A.Fadeyevin, M.Şoloxovun, A.Tvardovskinin, V.Sobolevin, Nikolay Tixonovun bioqrafiyalarında yazmağa yeni başlayan yazıçılara və şairlərə – milli ədəbiyyatların nümayəndələrinə səmimi, ehtiyatlı münasibət haqqında bir çox səhifələr görmək mümkündür. N.S.Tixonov Qafqazın çərkəz, ləzgi, osetin, avar, kumik və başqa xalqlarının ədəbiyyatı ilə sıx bağlı olmuşdur.

Bu paraqrafın ikinci bəndi “**Nikolay Tixonov yaradıcılığında Dağıstan**” adlanır və bu bənddə N.S.Tixonovun Dağıstana səyahəti və oranın yaradıcı insanları ilə əlaqələri təhlil olunur. Dağlar ölkəsində olarkən N.S.Tixonov o zamanlar hələ az tanınmış yazıçı Ə.Karıyevlə görüşür. Hələ o zaman ustad şair onun istedadını görmüş və Ə.Karıyevin sonrakı yaradıcılıq taleyində mühüm rol oynamışdır.

Bunlarla yanaşı, Nikolay Tixonov həm Dağıstan haqqında təəssüratları, burada yaşayan xalqların qonaqpərvərliyini, adət-

ənənələrini göstərməklə, həm də Osetiya və Dağıstanın ədəbi xadimləri ilə tanış olaraq, onların gələcək yaradıcılıqlarında mühüm rol oynamışdır. Ə. Kapiyevlə yanaşı, Y. Uruqmayovanın bir ədib kimi yetişməsində və formalaşmasında da N.S.Tixonovun rolu danılmazdır.

Göründüyü kimi, N.S.Tixonovun Dağıstana səfərləri təkcə onun yaradıcılığında bu Qafqaz ölkələrinə həsr etdiyi əsərləri ilə əlamətdar deyil, həm də buranın ədəbi nümayəndələrinin yaradıcılıq baxımından formalaşmasında, bədii ədəbiyyata gəlişində rus yazıçısı və şairinin müstəsna rolu olmuşdur.

Dissertasiya işinin üçüncü fəslinə dair müxtəlif elmi jurnallarda aşağıdakı məqalələr dərc edilmişdir¹³.

Dissertasiyanın dördüncü fəslə “**Nikolay Tixonov və Azərbaycan**” adlanır. Bu fəslin “**Azərbaycan dəftəri**”nin ictimai-mədəni əhəmiyyəti və bədii-estetik dəyəri” paragrafında şairin respublikamıza səfərləri zamanı xatirələri, yazıçı və şairlərimizin yubileylərində etdikləri çıxışları toplanan və “Azərbaycan dəftəri” adı ilə dərc olunmuş kitabı ayrılıqda tədqiq olunur.

Azərbaycan ədəbiyyatına göstərdiyi xidmətləri müqabilində N.S.Tixonov “Azərbaycanın Xalq şairi” fəxri adına layiq görülmüşdür. Onun Azərbaycanla bağlı olduğu təxminən 60 il ərzində vətənimizə və xalqımıza dair qələmindən çıxmış şeirləri, tərcümələri, məqalələri, xatirələri, məktubları, çıxışları öz tarixi-ədəbi əhatəsi baxımından

¹³ N.S.Tixonov və Gürcüstan // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2008. № 5; «Стихи о Кахетии» Н.С.Тихонова // Славистика Грузии-10, (Сборник научных статей), – 2009; Отражение идеи гуманизма в стихах в и прозе о Востоке и Кавказе // Вестник Орловского Государственного Университета, – 2010. № 4; Стихи и проза Н. Тихонова о Востоке и Кавказе // Материалы Международной научно-практической конференции – Краснодар: КСЭИ, – 2012; N.S.Tixonov Dağıstan haqqında //Azərbaycan Dillər Universiteti. Elmi xəbərlər, – 2013. –№2; Традиции и обычаи кавказских народов в творчестве Николая Тихонова // “Wschodnie partnerstwo-2013”, Материалы IX Международной научно-практической конференции, – Прага: – 2013. № 17. N.S.Tixonov və Şimali Qafqaz xalqları ədəbiyyatı // Lənkəran Dövlət Universiteti, “Azərbaycanın bölgələrində təhsilin və elmin inkişafı” Respublika Elmi Konfransının materialları, – Lənkəran: – 2015; The Journey of Nikolaj Tikhonov Along the Caucasus and the Representation of its Customs and Traditions in his Works // International Electronic Journal of Matematics Education. IEJME, – 2016, – VOL. 11, – № 6.

böyük bir dövrü əks etdirir. Etiraf etmək lazımdır ki, xalqımızın və ədəbiyyatımızın dostu olan N.S.Tixonov kimi yaradıcı ziyalıların bədii əsərləri, ədəbi-tənqidi, publisistik fəaliyyəti milli poeziyamızın, söz sənətimizin beynəlxalq dəyər və nüfuzuna sanballı töhfələr vermişdir.

N.S.Tixonovun zəngin yaradıcılığının və çoxşaxəli ədəbi fəaliyyətinin bir sıra mühüm məqamları, həyatının neçə-neçə məzmunlu səhifələri məhz xalqımızın tarixi yaddaşına həkk olunmuş, vətənimizin ədəbi-mədəni salnaməsində şərəfli yerlərdən birini tutmuşdur. Bu baxımdan onun təkcə “Azərbaycan dəftəri” silsilə şeirlərini xatırlatmaq kifayətdir.

N.S.Tixonovun “Azərbaycan dəftəri” kitabındakı şeirlər, məqalələr, çıxışlar, xatirə və məktublardan, digər əsərlərin sətirlərində rus şairinin Azərbaycana və onun mədəniyyətinə dərin məhəbbəti duyulmaqdadır. Tərcüməsi göstərilməyən materiallar respublikamızın dövrü mətbuatından götürülmüşdür.

“Azərbaycan dəftəri” böyük zəhmətin və gərgin əməyin nəticəsi kimi meydana çıxmışdır. İki bölmədən ibarət olan bu kitabın redaktoru şair və tərcüməçi Vilayət Rüstəmzadədir. Təəssüf ki, kitabın nəşrindən əvvəl tərtibçi və redaktorun hazırlıq üçün keçirdikləri vaxt qıtlığı, tələsiklik burada bir sıra qüsurlar və xətalara yer almasına səbəb olmuşdur. Belə nöqsanlardan biri də elə məhz kitabdakı “Şeirlər” bölməsi istisna olmaqla, ikinci bölməyə daxil edilmiş məqalə, xatirə və başqa yazıların rus dilindən tərcüməçilərinin göstərilməməsidir. Bu amil tərcüməçilərin sənətinə və xidmətinə düşünülməmiş, təsadüfi etinasızlıq təsiri bağışlayır, hansı ki, N.S.Tixonov özü də peşəkar bir tərcüməçi kimi əsərlərinin növ və janrından asılı olmayaraq Azərbaycan dilində səsləndirən müəlliflərin naməlum qalmasını rəva görməzdi, çünki ədəbi-tarixi əhəmiyyət kəsb edən bir fakt kimi tərcüməçi işi həmişə diqqətdə saxlanılmalı olan zəruri bir məsələdir.

Kitabın təhlil və araşdırılması üçün R.Tağıyevin “Ön söz”ü əsas obyekt olsa da, burada N.S.Tixonov barədə mövcud tədqiqatlara və onun öz qələmindən çıxmış tərcüməyi-halına toxunmadan keçinmək mümkün deyildir. Daha doğrusu, bir sıra ədəbi-tarixi fakt və hadisələri elmi obyektivliklə işıqlandırmaq, müəyyən sənət məsələlərini müasir nəzəri-estetik tələblər baxımından düzgün qiymətləndirmək zərurəti Tixonovun həyat və yaradıcılığı barədə digər materiallara, həmçinin

sözügedən kitabdakı bəzi yazılara da müraciəti məqsədəuyğun edir. Belə bir müraciət isə ümumən N.S.Tixonovun zəngin və çoxşaxəli fəaliyyətini öyrənməyə kömək etdiyi kimi, onun Azərbaycanla bağlılığının tarixi və ədəbi köklərinə də işıq salmalıdır.

Göründüyü kimi, böyük rus yazıçısının Azərbaycana, onun görkəmli ədəbi xadimlərinə, zəhmətkeşlərinə və ziyalılarna səmimi, doğma münasibəti onun istər nəsr əsərlərində, istərsə də poeziyasında öz real əksini tapmışdır.

Bu fəslin “**Nikolay Tixonov yaradıcılığında Nizami Gəncəvi**” paraqrafında rus şairi və nasirinin Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli mütəfəkkiri Nizami Gəncəvi haqqında yazıları ətraflı təhlil olunur. Dahi Azərbaycan şairi, Şərqn ən böyük mütəfəkkirlərindən biri sayılan Nizami Gəncəvi yaradıcılığı təkcə Şərqn deyil, həm də bir çox Qərb ölkələrinin alimləri tərəfindən tədqiqat obyektinə çevrilmişdir.

Nizami Gəncəvi mövzusu rus sovet şairi Nikolay Tixonov yaradıcılığında da öz parlaq əksini tapmışdır. Məlumdur ki, N.S.Tixonov Şərq ölkələrinin demək olar ki, hamısında olmuş və nəticədə Şərq mövzusunda həsr olunmuş onlarla əsər yazmışdır. Şərqə aparan yollardan biri də onu Azərbaycana gətirmişdir. 1947-ci ildə böyük Nizaminin 800 illik yubileyində iştirak edən N.S.Tixonov rus yazıçısı A.A.Fadəyev və Azərbaycan Xalq şairi S.Vurğunla ölkəmizin rayonlarını gəzmiş, respublikamızın səfali guşələrinə səyahət etmişdir. Bu səyahətlərin nəticəsindən “Yollar-cığırılar” kitabı işıq üzü görmüşdür. Azərbaycan ədəbiyyatı, xüsusən də N.Gəncəvi və S.Vurğun irsi və şəxsiyyətləri həmişə N.S.Tixonovun diqqət mərkəzində durmuşdur.

Bu görkəmli şəxsiyyətlərin səyi nəticəsində mühasirədə olan Leninqrada şəhərindəki Ermitajda Azərbaycanın dahi şairi Nizami Gəncəvinin 800 illik yubileyi keçirildi. Yubileyi giriş sözü ilə muzeyin direktoru İ.Orbeli açmışdır. “İkinci giriş sözünü alimlər adından” N.S.Tixonov söyləmişdir. Məruzəçilər isə səngərlərdən çağırılmış iki şərqşünas-alim olmuşdur. Onlar yubileyə əlaqədar bir günlüyə ezam olduğundan səhər tədbirə gəlmiş, axşam isə yenidən səngərə qayıtmışlar. N.S.Tixonov yubileyə bağlı yazırdı: *“Ermitajın qəzəbli sahibi Orbeli alovlu nitq söylədi. Mən isə Orbelinin nitqindən həyəcanlanaraq bacardığım kimi çıxış etdim. Sonra isə Ermitaja*

*səngərdən şineldə və əleyhqazlarda gələn məruzəçi alimlər Nizaminin həyat və fəaliyyətindən məruzə etdilər. 800 il bundan əvvəl yazılan şeirlər səsləndi*¹⁴.

N.S.Tixonov “Nizami” məqaləsində İ.Orbelinin “alovlu nitqi”nin məzmunundan, öz çıxışından və adı hələ bizə məlum olmayan “şərqsünas-alimlərin” məruzələri haqqında heç bir məlumat vermir.

Humanist mədəniyyətin faşizmin vəhşi əxlaqı ilə gedən amansız mübarizədə XII əsr Azərbaycan intibahının ümumbəşəri ideyalarını XX əsrin milli-azadlıq ideyaları ilə birləşdirən Nizaminin müdrik poetik şeirləri səsləndi. Nizaminin poetik sözü faşizmə qarşı Leninqrad vuruşunun “iştirakçısı” oldu. Bu söz Azərbaycan xalqının mənəvi ruhunu mühasirədə olan şəhərdə simvollaşdırdı. Nizami qəhrəman Leninqrad müdafiəçilərilə birgə alman işğalçıları üzərində qələbə çaldı, “necə ki, öz dövründə o, sultanları və cəlladları məğlub etdi, zaman qalib gəldi”.

Bu məqalədə N.S.Tixonov Nizami Gəncəvinin “sönməz şöhrətindən” danışır, onun adını dünya poeziyasının dahi şəxsləri Dante, Şekspir, Puşkin, Lermontov, Şota Rustaveli, Höte, Bayron, Nekrasov, Şevçenko ilə bir sırada çəkir. Adları çəkilən poeziya dahilərinin cərgəsini ədalətli sayaraq qeyd etməliyik ki, Azərbaycan mütəfəkkiri gürcü şairi Rustaveli istisna olmaqla, xronoloji olaraq zaman baxımından onların hamısından əvvəl gəlir, dünya poeziyasının mənbəyində olaraq bu şairlərin poetik üfüqdə görünməsini həyata keçirir. Bu nöqtəyi-nəzərdən də öz bədii istedadının miqyasına görə Nizami dünya poeziyası dahilərinin “müəllimlər müəllimi” yüksək fəxri ada layiq görülməlidir.

Şərqi iki dahi mütəfəkkirindən söhbət açan, onların yaradıcılıqlarında oxşar və fərqli xüsusiyyətləri açmağa çalışan N.S.Tixonov azərbaycanlı şair haqqında iftiralara bir növ son qoyur. Nizaminin fars dilində yazmağından istifadə etmək istəyən burjuva tarixçiləri və İran millətçilərinə kəskin cavab verən rus şairi onun guya İran şairi olması fikrini təkzib edir. “*Bu tələm-tələsik yalan heç kəsi*

¹⁴ Tixonov Nikolay. Pakistan haqqında hekayələr. – Bakı: Uşaqgəncnəşr, – 1952, – c. 279

*aldada bilməz. Gəncədə doğulan, öz istedadını doğma zəmində inkişaf etdirən, xalq rəvayətləri mənbəyindən bəhrələnən, xalq qəhrəmanlarının xüsusiyyətlərini göstərən Nizamini onu həyata bəxş edən torpaqdan, Azərbaycan xalqının və ədəbiyyatının dərin əlaqələrindən ayırmaq olmaz*¹⁵.

N.S.Tixonov Nizami yaradıcılığını, o cümlədən onun “Leyli və Məcnun” poemasını dünya poeziyası kontekstində nəzərdən keçirərək mühüm ədəbi-nəzəri problem olan Qərb-Şərq sintezinə toxunur. O göstərir ki, Leyli-Məcnun süjet şəraitinin bədii işlənməsində Nizami öz Şərq həmkarlarını nəinki zaman baxımından bir neçə əsr, hətta poetik ustalıqla belə qabaqlamışdır.

Beləliklə, mühasirədə olan Leninqradda, ağır bombardmanlar altında Azərbaycan ədəbiyyatı intibahının görkəmli nümayəndəsi, dahi Nizaminin yubileyinin keçirilməsi bir daha göstərir ki, Nikolay Tixonov Azərbaycan ədəbiyyatına və onun mütəfəkkirinə böyük rəğbətlə yanaşmış, haqlı olaraq onun Azərbaycan şairi olduğunu bütün dünyaya qətiyyətlə bəyan etmişdir.

Bu fəslin iki bənddən ibarət üçüncü paragrafı **“Nikolay Tixonov və Azərbaycan ədibləri”** adlanır. **“Nikolay Tixonovun Səməd Vurğunla yaradıcılıq və dostluq əlaqələri”** adlanan birinci bəndi isə N.S.Tixonovun digər bir görkəmli Azərbaycan şairi Səməd Vurğunla şəxsi və yaradıcılıq əlaqəsinə həsr olunmuşdur. Rus sovet poeziyasında daha çox sülh carçısı kimi şöhrət tapmış N.S.Tixonovun Azərbaycana bəslədiyi məhəbbət klassik ədəbiyyatımıza münasibəti ilə yanaşı, həm də bir sıra şair və ədiblərimizlə şəxsi dostluq əlaqələrində ifadə olunur. Bu şairlərdən biri də Nikolay Tixonov tərəfindən poeziyası yüksək qiymətləndirilən, şəxsiyyətinə dərin hörmət bəslədiyi və yaxından dostluq etdiyi Azərbaycan sovet poeziyasının bayraqdarı sayılan, ölməz şairimiz Səməd Vurğun olmuşdur. “Xatirələrimdən səhifələr” adlı gündəliyinin müəyyən bir hissəsini özünün Azərbaycanda keçən unudulmaz günlərinə, görüşlərinə həsr edən Nikolay Tixonov Səməd Vurğunla keçirdiyi səyahətlərdən də böyük ruh yüksəkliyi ilə danışır, onun sehrkar sənətindən yazırdı.

¹⁵ Тихонов, Н.С. Писатель и эпоха. Выступления, литературные записи, очерки. – Москва: Советский писатель, – 1972, – с.219.

N.S.Tixonov dəfələrlə Azərbaycanda olmuş, bir şair, tənqidçi və publisist kimi Azərbaycan ədəbiyyatı, mədəniyyəti haqqında ürək dolusu ilə yazmışdır. Bu yazılardan bir qismi də ölməz şairimiz S.Vurğunun şəxsiyyəti və yaradıcılığı haqqında geniş Şərq mədəniyyətşünaslığı kontekstində, Azərbaycan ədəbi-ictimai həyatı ilə üzvi əlaqədə, doğma respublikamızın əsrarəngiz və füsunkar gözəlliyi fonunda qələmə alınmışdır. Bütün bunlar böyük rus şairinin Azərbaycana və onun şeir korifeyinə olan səmimiyyətindən xəbər verir. Professor S.Q.Əsədullayev bu əlaqəni düzgün qiymətləndirib yazırdı: *“Bu “qafqazlı rus” Azərbaycan xalqının və onun ədəbiyyatının böyük dostu olmuş, S.Vurğunla isə şəxsən dostluq etmişdir”*.¹⁶

N.S.Tixonov Səməd Vurğundan Azərbaycanın əsl xalq şairi kimi, sovet poeziyasının klassiki, dost və insan kimi yazırdı. O, Səməd Vurğun haqqında yazanda tez-tez onu Nizami ilə əlaqələndirir, onları müxtəlif hüdud və mərhələlərin eyni, ümumilli poetik prosesin təzahürü kimi, dərin və möhtəşəm milli “poetik ağacın” köklərinin canlı birliyi kimi qiymətləndirirdi. Azərbaycanda bədii fikir tarixinin görkəmli zirvələri olan bu iki poeziya nəhəngləri N.S.Tixonovun yaradıcılıq təfəkkürünü yaxşı mənada məşğul edirdi. Bu iki dühanı səkkiz əsrlik bir zaman ayırırdı. Onlardan biri böyük mütəfəkkir Nizami Gəncəvi Şərq intibahının özünəməxsus fəlsəfi fikri və elminin çiçəklənməsi dövrü ilə seçilən XII əsrdə yaşayıb yaratmışdır. Digərinin – Səməd Vurğunun həyat və yaradıcılığı isə yeni intibah əsrinə, elmi-texniki tərəqqinin, mədəniyyətin, poeziyanın və təhsilin çiçəkləndiyi bir dövrə təsadüf etmişdir. Hər iki dövr işğalçılıq, siyasi repressiya, qanlı müharibələr kimi neqativ hallarla da yadda qalmışdır.

Hər iki əsrin müsbət və mənfi tərəfləri artıq tarixə çevrilmişdir. Lakin bu tarix uçurum üzərində poetik bir zirvə parıldayır, dərin fəlsəfi və humanist fikirli poeziya, obrazlı poetik söz durur. Bu poetik söz gələcək nəsil şairlərinə düzgün istiqamət verməklə xalqın əmlakına çevrilib, onun mənəvi xəzinəsinə daxil olmuşdur.

İki poetik zirvə adlandırdığımız Nizami və Vurğun yaradıcılığı eyni bir kökdən, qüdrətli xalqın ruhundan və istedadından doğmuşdu və

¹⁶ Асадуллаев, С. Братство народов и литератур: (Азербайджанская литература в русской советской критике). Составитель, вступ. статья и примеч. С.Г.Асадуллаев. – Баку: Язычы, – 1981, – с. 56

bu gün bu dahilərin yaradıcılığı vahid Azərbaycan ədəbi prosesinin müxtəlif tarixi mərhələsi kimi qəbul edilir, həm də bir-birini qarşılıqlı şəkildə bağlayan, şərtləndirən və zənginləşdirən iki müxtəlif hədd kimi qiymətləndirilir. Rus sovet poeziyasının ağsaqqalı sayılan N.S.Tixonovun da Nizami Gəncəvi və Səməd Vurğun haqqında yaradıcılığını bu cür qəbul etmişdir. N.S.Tixonov Səməd Vurğun haqqında yazanda onun şəxsiyyətini və poeziyasını ya Nizami ilə əlaqələndirir, ya da tarixi sələfçilik baxımından Nizaminin poetik ənənələri ilə müqayisə edir.

Göründüyü kimi, araşdırdığımız mövzu XX əsr rus poeziyasının ağsaqqalı sayılan N.S.Tixonovla elə XX əsr Azərbaycan poeziyasının bayraqları Səməd Vurğunun şəxsi dostluq münasibətlərinə, həm də hər iki xalqın ədəbiyyatlarının qarşılıqlı əlaqələrinin inkişafına xidmət etmiş və bu inkişafa müəyyən töhfələr vermişdir.

“Nikolay Tixonov Azərbaycan klassikləri haqqında” adlanan növbəti bənddə isə N.S.Tixonovun yaradıcılığında geniş vüsət tapmış Azərbaycanın görkəmli ədiblərindən olan N.Gəncəvi, M.Füzuli, İ.Nəsimi, M.P.Vaqif, M.F.Axundzadə, M.S.Ordubadı və digərləri haqqında yazıları ətraflı araşdırılmışdır. XIX əsrin 30-cu illərindən başlayaraq XX əsrin 90-cı illərinin əvvəlində Azərbaycan müxtəlif dövrlərdə Rusiya ilə bir dövlətin tərkibində olmuşdur. Bir-birindən kəskin şəkildə fərqlənən bu siyasi qurumların respublikamızın həyatının müxtəlif sahələrində özünəməxsus tərzdə təsirləri də olmuşdur. Lakin bu müddət ərzində Azərbaycan mədəniyyəti və ədəbiyyatı sahəsində müsbət irəliləyiş danılmaz bir həqiqətdir.

Bu baxımdan Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələri ən yeni dövrdə də öz aktuallığını itirmir.

1973-cü ildə Azərbaycanın böyük şairi və mütəfəkkiri İmadəddin Nəsiminin 600 illik yubileyi əvvəlcə keçmiş SSRİ miqyasında keçirildi. Bu yubiley tədbirində ümumittifaq yubiley komitəsinin sədirliyini N.S.Tixonov öz üzərinə götürmüş, mərkəzi mətbuatda isə “Şair-mütəfəkkir”, “Böyük humanist şair” kimi maraqlı məqalələrlə çıxış etmiş, cəsarətli fikirlər irəli sürmüş və Nəsimi əsərlərinin rus dilinə və xarici dillərə az tərcümə olunduğunu narazılıqla bildirmişdir. Bütün bunlar, əlbəttə ki, onun Azərbaycanın görkəmli filosof şairinə bəslədiyi böyük rəğbət və məhəbbətin təzahürü idi. N.S.Tixonov Azərbaycanın

humanist şairinin məhəbbət mövzusunda yazdığı lirik şeirlərini qeyd etməklə, şairin fəlsəfi şeirləri ilə Azərbaycan dilində fəlsəfi qəzəl janrının əsasını qoyduğunu xüsusilə vurğulamışdır. Nəsiminin qaldırdığı mövzuları inkişaf etdirən digər dahi şairimiz Məhəmməd Füzuli yaradıcılığı da rus şairinin diqqətini cəlb etmişdir.

Məlumdur ki, XVI əsr Azərbaycan mədəniyyətinin yeni bir inkişaf mərhələsi məhz Məhəmməd Füzulinin adı ilə bağlıdır. Azərbaycanın görkəmli lirik şairinin 400 illik yubileyi ərəfəsində N.S.Tixonov Füzulinin həyatı və yaradıcılığını əhatə edən “*Şərqi böyük humanisti*” adlı məqaləsi ilə mətbuatda çıxış etmişdir. Bu məqaləsində Tixonov Şərqi şan-şöhrətli şairləri arasında lirik bir şair, öz əqli, yaratdığı cəlbedici obrazları və humanizmi ilə seçilən Füzulinin xüsusi yeri olduğunu vurğulayır: “Füzulinin bütün poeziyasında əsas xətt həyatın tərənnümü, insanın tərənnümüdür. Şair insan həyatının əsasını və qalibiyyətini də bunda görür”¹⁷.

Azərbaycan poeziyasında şeir estafetini qəbul edən “dahi Nizami Gəncəvidən, qüdrətli Füzulidən hər hikmətə, hər sirrə vaqif olan Vaqifin” 250 illik yubileyində N.S.Tixonovun alovlu çıxışı da bir sıra məqamları ilə diqqəti cəlb edir. “Vaqif günləri ümumxalq bayramıdır” qeydlərində o, Vaqifi təkcə şair kimi deyil, faciəli taleyi ilə xalqın həyatında dərin izlər buraxmış tarixi bir şəxsiyyət, dininə, dilinə, adət-ənənələrinə, mənəviyyətinə rəğbət bəsləyən müdrik bir dövlət xadimi kimi təqdim edir, onun poeziyasının qüdrətindən yazırdı: “*Milli şeirdə yeni məktəb yaratmış, şeiri xalqın danışmaq dilinə cəsarətlə yaxınlaşdırmış Vaqif bu gün azad Azərbaycanın şairləri ilə sənət haqqında şirin söhbət edir. Bu söhbət şairlərin hamısı üçün faydalı və ibrətlidir, hikmətlidir, çünki hamını düşünməyə məcbur edir. Azərbaycan xalqı ilə birlikdə biz də – Sovet İttifaqının bütün xalqlarının şairləri də böyük Vaqifin önündə baş əyirik. O, zaman və məkana qalib gələrək bizim hamımızı öz şeir bayramına dəvət etmiş və canlılar içində ən canlı insan, həqiqətən ölməz sənətkar kimi bizim qarşımıza çıxmışdır*”¹⁸.

¹⁷ Tixonov Nikolay. «Azərbaycan dəftəri» (şeirlər, məqalələr, xatirələr, məktublar, çıxışlar). – Bakı: Yazıçı, –1979, – s. 66

¹⁸ Tixonov, N. Azərbaycan dəftəri (şeirlər, məqalələr, xatirələr, məktublar, çıxışlar). – Bakı: Yazıçı, – 1979, – s.71.

Bütün bunlar rus şairinin Azərbaycan klassikləri haqqında yazdıqlarının hamısı deyildir. Dəfələrlə göstərdiyimiz kimi, Tixonov müxtəlif vaxtlarda böyük ruh yüksəkliyi ilə M.F.Axundzadə, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, M.S.Ordubadi, S.Vurğun haqqında ürək dolusu danışmış və çıxışlar etmişdir. Azərbaycanın görkəmli mütəfəkkiri, dramaturgiyamızın və realist nəsrimizin banisi M.F.Axundzadənin 150 illiyi ilə əlaqədar yazdığı oçerkinin adını N.S.Tixonov dramaturqumuzun dahi rus şairi A.S.Puşkinin ölümünə həsr etdiyi “Şərq poeması”ndan götürmüşdür. “Fikirlər dəryasına qərq olmuş ürək” adlı oçerk isə “Литературный Азербайджан” jurnalında dərc olunmuşdur. N.S.Tixonov bundan sonra da bir çox ədiblərimiz haqqında məqalələr yazmış, müxtəlif tədbirlərdə onların barəsində ürək dolusu danışmışdır. Belə ki, o, M.Ə.Sabir, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının klassikləri C.Məmmədquluzadə, M.S.Ordubadi, R.Rza yaradıcılıqları ilə yaxından tanış olmuş, onların yubileylərində həcmcə kiçik olsa da, ideya-məzmunca dolğun olan dəyərli fikirlər irəli sürmüşdür.

Göründüyü kimi, Nizami Gəncəvidən başlayaraq Səməd Vurğuna qədər ən görkəmli sənətkarlarımızın yaradıcılığı ilə yaxından tanışlıq rus şairində Azərbaycan haqqında dolğun təsəvvür yaratmışdır. Elə bu səbəbdən də N.Tixonovun yaradıcılığında Azərbaycan mövzusu özünün ən yaxşı həllini tapmışdır. Bütün bunlar bir daha göstərir ki, N.S.Tixonov Azərbaycana qəlbən bağlı olmuş, onun ədəbiyyatını yüksək qiymətləndirmiş, ədəbiyyat xadimlərimizə böyük rəğbət bəsləmişdir.

Bu fəslin dördüncü paragrafını **“Nikolay Tixonovun yaradıcılığında Lənkəran”** mövzusu təşkil edir. Azərbaycanda RSFSR ədəbiyyatı üngünlüyü tədbirləri keçiriləndə bir sıra ədəbiyyat və incəsənət xadimləri ilə birgə N.S.Tixonov Lənkəranda olmuş və bu füsunkar bölgənin zəhmət adamlarını səmimi şəkildə vəsf etmişdi. Bu fəsildə N.S.Tixonovun daha çox Lənkəranın zəhmət adamlarına həsr olunmuş şeirləri araşdırılır. Qədim tarixi və zəngin mədəniyyəti olan Şərq əsrlər boyu bütün dünya ədəbiyyatının diqqətindən nəinki yayınmamışdır, hətta mühüm təsiredici qüvvəyə malik olmuşdur. Şərq mədəniyyətinin ən qədim ənənələrini özündə qoruyub saxlayan Azərbaycan da daim görkəmli şəxsiyyətlərin diqqət mərkəzində olmuş,

çoxlarının isə yaradıcılıq mövzusunə çevrilmişdir. XIX əsrdə Azərbaycanın Rusiyaya birləşdirilməsindən sonra bir sıra rus yazıçı və şairləri vətənimizdə olmuş, ölkəmiz haqqında, onun igid nümayəndələri, adət-ənənələri, milli mədəniyyəti, incəsənət və digər sahələrinin adamları haqqında maraqlı əsərlər yazmış, dəyərli fikirlər söyləmiş, xalqımızın milli mədəniyyətini çox-çox uzaqlarda tanıtmışlar. Keçmiş SSRİ-də tək cə Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhəri deyil, həm də onun bir çox bölgələri də mədəniyyət və incəsənətdə, habelə ayrı-ayrı sahələrdə şöhrət qazanmış şəxsiyyətlərin pənah gətirdikləri yerlər olmuşdur. Respublikamızın füsunkar guşələrindən olan Lənkəran isə SSRİ miqyasında şöhrət tapmış ədiblərin, kosmonavtların tez-tez qonaq olduqları şəhərdir. Ayrı-ayrı dövrlərdə gürcü şairi K. Kaladze, “Oqonyok” jurnalının redaktoru, görkəmli yazıçı Anatoli Safronov, “Drujba” jurnalının redaktoru, yazıçı S. Baruzdin, kosmonavtlar V. Sevastyanov, V. Bikovski, M. Jolobov, bəstəkar Yan Frenkel və başqaları Lənkəranda olmuş, şəhərimizin bənzərsiz gözəlliyinə vurulmuşlar. Təbii ki, sadaladığımız şəxsiyyətlərlə bərabər Lənkəran öz əsərlərində tərənnüm etdiyi, torpağına, yaradıcı adamlarına vurğun olmuş N. S. Tixonovun da adını çəkməliyik. Dəfələrlə Azərbaycanın müxtəlif bölgələrini gəzmiş bu böyük sənətkar 1975-ci ilin payızında, “Azərbaycanda sovet ədəbiyyatı günləri” dekadası ilə bağlı keçirilən tədbirlər zamanı Lənkəranda olmuşdur. O dövrdə Lənkəran Şəhər Partiya Komitəsinin birinci katibi işləyən İsa Məmmədov görkəmli qonaqları doğma şəhərimizin gözəllikləri ilə tanış etməyi “Leninçi” (indiki “Lənkəran”) qəzetinin redaktoru, şair Şəkər Aslana tapşırırmışdı. Bu tanışlıq sonralar hər iki şair arasında möhkəm dostluğa çevrilmişdir. N.S. Tixonovun Lənkərana həsr etdiyi – “Lənkəranda”, “Qızılağac qoruğunda”, “Mən bir ağac əkdim”, “Lənkəran qızları” şeirlərində onun yanılmadığının şahidi oluruq. Lənkəranın gözəlliyini, onun qonaqpərvərliyini Şərq koloritində vəsf edən Tixonov özünün bu torpağa bağlılığını “Lənkəranda” şeirində xüsusi olaraq vurğulayır.

Göründüyü kimi, görkəmli rus yazıçısı N.S. Tixonovun Lənkəranla bağlı yaradıcılığı göstərir ki, təbiətimizin füsunkar gözəlliyi irqindən, millətindən, dinindən asılı olmayaraq hər bir yaradıcı adamı ilhama gətirir və gözəl sənət nümunələri yaratmağa

mövzu verir.

Dissertasiya işinin dördüncü fəslinə dair müxtəlif elmi jurnallarda aşağıdakı məqalələr dərc edilmişdir¹⁹.

Beləliklə, dünyada ictimai-siyasi qloballaşma və sosial-mədəni integrasiya prosesləri getdiyi zaman aktuallıq kəsb edən “Nikolay Semyonoviç Tixonov və Şərq” mövzusu üzrə aparılan tədqiqatın əsas müddəalarını ümumiləşdirib aşağıdakı yekun **nəticəyə** gəlməyə imkan verir.

Nikolay Tixonovun ümumən bütün yaradıcılığı və xüsusən Yaxın və Orta Şərq xalqları, İslam dünyası, Qafqaz və Azərbaycana münasibətdə yazılmış əsərləri dərin humanizmlə yoğrulmuşdur. Onun Gürcüstandan başlamış Cənubi-Şərqi Asiya ölkələrinə qədər böyük bir coğrafi ərazini əhatə edən Şərq mövzusu müxtəlif janrlı əsərlərdə – şeir, hekayə, povest, oçerk, məqalə və sair ədəbi-bədii formada qələmə alınmış gözəl sənət nümunələrində və publisistik örnəklərdə öz təsvir və təcəssümünü tapmışdır. Bu əsərlər öz dövrünə görə müəyyən ideoloji sxem və basma-qəliblərdən azad deyildirsə də, Şərq xalqlarının tarixini, həyatını, məişətini, azadlıq mübarizəsini, adət-ənənələrini, ədəbiyyatını realistsəsinə doğru-dürüst təqdim və

¹⁹ N.S.Tixonov Nizami haqqında // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2005. №3; N.Tixonov və Azərbaycan // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2008. №3; N.Tixonovun “Azərbaycan dəftəri” nin ictimai əhəmiyyəti və bədii-estetik dəyəri” // BSU, Elmi əsərlər (Dil və ədəbiyyat seriyası), – 2009; N.S.Tixonov və Azərbaycan klassikləri // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2010. №1; N.S.Tixonovun yaradıcılığında Lənkəran // Filologiya məsələləri, – 2010. – №10; The Russian poet N.S.Tikhonov’s creative and friendly contacts with the Azerbaijani poet Samad Vurghun // XIII Международная научно-практическая конференция, Евразийский союз ученых, – Москва: – 29-30 апреля, – 2015; Кавказ в творчестве Н.С.Тихонова // Lənkəran Dövlət Universiteti, Elmi xəbərləri, – 2015; N.S.Tixonovun “Azərbaycan dəftəri” kitabının tərcüməsinə dair // “Müasir elmin aktual problemləri” Respublika Elmi Konfransın materialları, Lənkəran Dövlət Universiteti, – 7-8 may, – 2016; N.S.Tixonovun Azərbaycana həsr etdiyi şeirlərinin tərcüməsinə dair // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2016. №2; The Great Russian Writers N.S.Tikhonov’s and A.A.Fadeyev’s Creative Relations with the Representatives of Azerbaijani poetry // I. İnsan və Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi, Karabük universiteti, –Türkiyə: – 23-25 noyabr, –2018.

tərənnüm etdiyinə görə yüksək bədii ideya-məzmun dəyərinə malikdir.

Nikolay Tixonovun ədəbi tərcümeyi-hal baxımından Şərqi qapısı olan Azərbaycanla sıx bağlılığının araşdırılması və tədqiqi xüsusi bir mövzu kimi əhəmiyyətlidir. Böyük ədibin qədim və zəngin ədəbiyyatımız, o cümlədən, Nizami, Füzuli, Nəsimi, Mirzə Cəlil, Sabir, Ordubadi, Səməd Vurğun və başqa klassiklərimiz, habelə bir sıra müasir görkəmli sənətkarlarımız haqqında yazdığı məqalələri, onların əsərlərindən rus dilinə etdiyi tərcümələri, yubileylərinin təşəbbüskarı və təşkilatçısı kimi göstərdiyi fəaliyyəti Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələrində xüsusi bir mərhələ təşkil edir.

N.S.Tixonovun xalq şairimiz Səməd Vurğunla şəxsi dostluğu isə iki xalqın dostluğu səviyyəsinə qalxmış bir ədəbi-mədəni hadisə idi. Nikolay Tixonov Azərbaycanı, onun xalqını, milli mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərini sevib yüksək qiymətləndirirdi. Böyük ədib və ictimai xadim Azərbaycan torpağının hər bir qarışında xeyir-bərəkət və gözəllik olduğunu yaxşı bilirdi. Ona görə də, Azərbaycanı gəzib səyahət etməkdən yorulmayan görkəmli rus ədibi vətənimizin dilbər guşəsi olan Lənkərana səfər edərkən buranı bir Azərbaycan gözəli kimi təsvir və tərənnüm etmiş, “Azərbaycan dəftəri” silsilə şeirlərində ona xüsusi yer ayırmış və “Cənub mirvarisi” kimi ekzotik bir təşbehlə dəyərləndirmişdir.

Nikolay Tixonovda Şərqə qarşı sonsuz bir məhəbbət var idi ki, bu da özünü onun yaradıcılığının böyük bir hissəsini təşkil edən əsərlərində, bütün ədəbi və ictimai fəaliyyətində, əvvəldən axıra qədər ömür yolunda, tərcümeyi-halında göstərmişdir. Elə bu baxımdan böyük ədibin Qafqaza, Azərbaycana, burada yaşayan millətlərə, xalqlara, onların mənəvi-əxlaqi dəyərlərinə, ədəbiyyatlarına bəslədiyi və əyani şəkildə nümayiş etdirdiyi sevgisi də çox təbii və inandırıcıdır. Fikrimizcə, Nikolay Tixonov qədər Şərq mövzusunu geniş və əhatəli şəkildə, yüksək ədəbi-bədii səviyyədə işləyib təqdim edən ikinci bir rus şairi və yazıçısı göstərmək çətinidir.

Bütün bunlar fikirlərimizin yekunu olaraq aşağıdakı nəticələrə gəlməyimizi şərtləndirir:

- Dissertasiyada rus ədəbiyyatında Şərq mövzusunun təşəkkül tarixi və əsas problematikası müəyyənləşdirilmişdir;

- N.S.Tixonov yaradıcılığında Şərq, o cümlədən, Yaxın və Orta

Şərq xalqlarının həyatı, tarixi, mübarizəsi, adət-ənənələri ilə bağlı olan əsərlərin meydana çıxmasının ideya-estetik kökləri aydınlaşdırılmışdır;

- N.S.Tixonov yaradıcılığında Qafqaz, o cümlədən, Azərbaycan mövzusunun təşəkkül tarixi ətraflı araşdırılmış, təhlil edilmiş və Azərbaycan mövzusunun ədəbi əlaqələr çərçivəsində daha geniş tədqiqinə ilkin təşəbbüs göstərilmişdir;

- N.S.Tixonovun yaradıcılığında İslam və ərəb xalqları mövzusu, şairin İslama və ərəb xalqlarına səmimi münasibəti dolğun şəkildə araşdırılmışdır;

- N.S.Tixonovun yaradıcılığında Orta Asiya mövzusunun təhlili verilmiş, burada yaşayan xalqların adət-ənənələrinin real təsvirinə xüsusi diqqət yetirilmişdir;

- N.S.Tixonovun yaradıcılığında Əfqanıstan, Pakistan və Hindistan mövzusu araşdırılarkən yazıçının bu ölkələrə həsr etdiyi əsərlərində burada yaşayan xalqların öz azadlıqları uğrunda müstəmləkəçilərlə mübarizə tarixinin şərhinə də yer ayrılmışdır;

- N.S.Tixonovun Şərq mövzusunda yazdığı bəzi əsərlərdən ayrılaraq ayrı hissələri tərcüməşünaslıq baxımından qiymətləndirilərək, bu sahədə tədqiqat işinin gələcəkdə davam etdirilməsi üçün münbit zəmin yaradılmışdır;

- N.S.Tixonovun “Azərbaycan dəftəri” silsilə şeirlərinin ictimai-mədəni əhəmiyyəti və bədii-estetik dəyəri ilk dəfə ətraflı təhlil müstəvisində şərh və izah edilmişdir;

- N.S.Tixonovun klassik Azərbaycan ədəbiyyatı və xüsusən, Nizami Gəncəvi yaradıcılığı ilə bağlı ədəbi-publisistik fəaliyyəti və bu sahədə təşkilati-təbliğati xidmətləri əsaslı şəkildə elmi-nəzəri qiymətini almışdır;

- N.S.Tixonovun XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatına, müasir şair və yazıçılara diqqət və qayğısının, o cümlədən, Səməd Vurğunla şəxsi dostluq münasibələrinin və yaradıcılıq əlaqələrinin hərtərəfli özünəməxsusluğu üzə çıxarılmışdır;

- N.S.Tixonovun yaradıcılığında Azərbaycanın dilbər guşəsi olan Lənkəranla bağlı əsərlərini təhlil edərək onun Lənkəran ədəbi mühitinin nümayəndələri ilə əlaqələri tədqiqat işində xüsusi vurğulanmışdır;

- N.S.Tixonovun yaradıcılığında digər Qafqaz – gürcü, avar,

osetin, lak, ləzgi və sair Qafqaz xalqlarının tarixi, mədəniyyəti və müasir həyatına dair ədəbi-bədii təsviri və elmi-publisistik düşüncələri araşdırılaraq qiymətləndirilmişdir;

- Mövzu üzrə aparılmış təhlil və araşdırmaların əsasında irəli sürülən müddəa və nəticələr ümumiləşdirməklə yekun vurulmuşdur.

Təqdim etdiyimiz bu dissertasiyanın da rus-Azərbaycan ədəbi əlaqələri və tərcüməşünaslıq sahəsində dəyərli tədqiqat əsərləri yaratmış, bu və ya digər münasibətlə Nikolay Tixonovun yaradıcılığından söhbət açmış, onun əsərlərini təhlil və tədqiq etmiş S.Vurğun, M.Arif, M.İbrahimov, M.Cəfər, K.Talıbzadə, C.Cəfərov, M.Rəfili, Ş.Qurbanov, M.Sadiqov, H.Babayev, F.Vəlixanlı, A.Hacıyev, S.Əsədullayev, H.Quliyev, Ə.Xəlilov, A.Alməmmədov, R.Tağıyev, S.Turabov, Ş.Kərəmova, K.Həsənov və digərlərindən sonra bu sahə üzrə müəyyən qədər boşluğun aradan qaldırılması istiqamətində görülən işlər sırasında xüsusi töhfə kimi öz yerini tapacağını və ümumən ədəbiyyatşünaslığımız üçün faydalı olacağı bizcə, şübhə doğurmur.

Dissertasiyanın əsas müddəaları aşağıdakı nəşrlərdə öz əksini tapmışdır

Monoqrafiyalar:

1. XX əsr rus ədəbiyyatında Şərqlə problemli (N.S.Tixonovun yaradıcılığı əsasında). – Bakı: Təhsil, EİM, – 2013. – **238 s.**
2. Литературная карта путешествий поэтов и писателей по Востоку и Кавказу. – Баку: Мугарджим, 2014. – **88 с.**

Elmi məqalələr:

3. N.S.Tixonov Nizami haqqında // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. – 2005. №3. – s. 88-92.
4. Н.С.Тихонов и Ислам // Материалы Международной научной конференции, – Волгоград: РФ. – 2006. – с.349-352.
5. Средняя Азия в творчестве Н.С.Тихонова // Материалы Международной научной конференции. – Самарканд: – 2008. – с.227-231.
6. N.S.Tixonov və Azərbaycan // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. – 2008. №3. – s.182-185.
7. N.S.Tixonov və Gürcüstan // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. – 2008. №5. – s.133-136.
8. Nikolay Tixonovun “Altı sütun” kitabı // Filologiya məsələləri, – 2008. №8. – s.393-402.
9. “Стихи о Кахетии” Н.С.Тихонова // Славистика Грузии-10. (Сборник научных статей). – 2009. – с.146-150.
10. Индия в творчестве Н.С.Тихонова // Материалы II Международной научной конференции. – Курск: РФ. – 2009, – с.290-294.
11. N.S.Tixonovun Şərqlə bağlı əsərlərinin tərcüməsinə dair // Filologiya məsələləri. – 2009. №6. – s. 280-289.
12. N.S.Tixonovun “Azərbaycan dəftəri”nin ictimai əhəmiyyəti və bədii-estetik dəyəri // BSU. Elmi əsərlər (Dil və ədəbiyyat seriyası). – 2009, – s.79-84.

13. N.S.Tixonov və Azərbaycan klassikləri // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. – 2010. № 1. – s.148-153.
14. Идеино-художественные особенности поэмы Н.Тихонова “Сами” // Ученые записки Орловского государственного университета, – 2010. № 1. – с.149-150.
15. Туркмения в творчестве Н.С.Тихонова // Астрахань: Гуманитарные исследования, – 2010. № 2, (34). – с. 76-79.
16. Произведения Н.Тихонова о Ближнем Востоке как отражение идеи гуманизма // Славистика Грузии-11. (Сборник научных ст). – 2010. – с.118-123.
17. Отражение темы Афганистана в творчестве Н.Тихонова // Вестник Орловского Государственного Университета, – 2010. № 3. – с.122-124.
18. N.S.Tixonovun yaradıcılığında Şərq və Azərbaycan mövzusunun təşəkkülü və inkişaf istiqamətləri. // Azərbaycan Dillər Universiteti. Elmi xəbərlər, – 2010. №2, – s.244-250.
19. N.S.Tixonovun “Pakistan haqqında hekayələr” kitabında milli-azadlıq hərəkatının tərənnümü // Lənkəran Dövlət Universitetinin Elmi xəbərləri. – 2010. – s..10-16.
20. Отражение идеи гуманизма в стихах и в прозе о Востоке и Кавказе // Вестник Орловского Государственного Университета, – 2010. № 4, с. 156-160
21. N.S.Tixonovun yaradıcılığında Lənkəran // Filologiya məsələləri, 2010, № 10, – s. 358-364.
22. Rus ədəbiyyatında İran və Qafqaz (N.S.Tixonovun yeri) // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2011. №3,. – s. 151-157.
23. Юго-восточная Азия в творчестве Николая Тихонова // Lənkəran Dövlət Universiteti. Respublika elmi konfransının materialları. – Lənkəran: – 2011. – s. 88-90.
24. Идеино-художественное отражение юго-восточной Азии в поэзии Н.Тихонова // Вестник Орловского Государственного Университета, – 2011. № 4. – с. 157-159.
25. İslam və ərəb xalqları N.S.Tixonov yaradıcılığında. //Gəncə Dövlət Universiteti, Elmi xəbərləri, – 2011. №3. – s. 159-165
26. N.S.Tixonovun “İki axın” şeirlər kitabında müstəmləkəçiliyə

- qarşı mübarizə motivləri // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2012. №3. – s. 122-126.
27. Стихи и проза Н.Тихонова о Востоке и Кавказе. /Материалы Международной научно-практической конференции. – Краснодар: КСЭИ, – 2012. – с. 90-96.
 28. N.S.Tixonov Dağıstan haqqında // Azərbaycan Dillər Universiteti. Elmi xəbərlər, – 2013. №2. – s.201-208.
 29. Традиции и обычаи кавказских народов в творчестве Николая Тихонова // Прага: “Wschodnie partnerstwo-2013”, Материалы IX Международной научно-практической конференции, – 2013. № 17. – с.50-57.
 30. The Russian poet N.S.Tikhonov’s creative and friendly contacts with the Azerbaijani poet Samad Vurghun // XIII Международная научно-практическая конференция. Евразийский союз ученых, – Москва: – 29-30 апреля, – 2015.
 31. N.S.Tixonovun yaradıcılığında Şərq xalqları ədəbiyyatının nümayəndələri // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2015. №2. – s. 105-109.
 32. N.S.Tixonovun Şərqlə bağlı əsərlərində sülhün tərənnümü // Azərbaycan Dillər Universiteti. Elmi xəbərlər, – 2015. № 4. – s. 224-230
 33. N.S.Tixonov və Şimali Qafqaz xalqları ədəbiyyatı // Lənkəran Dövlət Universiteti. “Azərbaycanın bölgələrində təhsilin və elmin inkişafı” Respublika Elmi Konfransının materialları, – Lənkəran: – 2015, – s. 133-134.
 34. Кавказ в творчестве Н.С.Тихонова // Lənkəran Dövlət Universiteti, Elmi xəbərləri, – 2015. – s. 10-23.
 35. Отражение национально-освободительной борьбы народов Индии в поэме “Сами” Н.Тихонова // Warszawa:Wschodnioeuropejskie - Czasopismo. Naukowe – 2016. №2. – с. 116-118.
 36. Произведения Н.Тихонова, посвященные Ближнему Востоку // Международный научный журнал “American Science Review”, – 2016. №1. – с. 28-31.
 37. N.S.Tixonovun “Azərbaycan dəftəri” kitabının tərcüməsinə

- dair // “Müasir elmin aktual problemləri” Respublika Elmi Konfransın materialları. Lənkəran Dövlət Universiteti – 7-8 may, – 2016.
38. N.S.Tixonovun Azərbaycanca həsr etdiyi şeirlərinin tərcüməsinə dair. //Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2016. № 2. – s. 182-187.
 39. Kazimov, K.Sh. The Journey of Nikolaj Tikhonov along the Caucasus and the Representation of its Customs and Traditions in his Works //International Electronic Journal of Matematics Education. IEJME, – 2016. – v.11. NO. 6. 1557-1562 (həmmüəlliflər: prof. R.M.Novruzov, prof. Z.Ə.Vəliveva.)
 40. The Great Russian Writers N.S.Tikhonov’s and A.A.Fadeyev’s Creative Relations with the Representatives of Azerbaijani poetry // I. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi, Karabük universitesi, – Türkiyə: – 23-25 noyabr, – 2018, – s.556-563
 41. Основные мотивы и идеи восточных произведений Н. Тихонова // Евразийский союз ученых, – 2019. № 5 (62). – 7 часть. – с. 14-17
 42. The ideas of international solidarity in the eastern cycle of poems “Two streams” and the stories of “Six columns” by N.S.Tikhonov / Revista Genero&Direito Univ Federal Paraiba, Cidade Univ, Joao Pessoa, – Brazil: – 2020. – v. 9. N. 3. Special Edition

Dissertasiyanın müdafiəsi “___” _____ 2021-ci il tarixində saat _____ AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.05 – Dissertasiya şurasının bazasında yaradılmış BED 1.05/2 – Birdəfəlik dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ-1143, Bakı ş., Hüseyn Cavid prospekti 115, Akademiya şəhərciyi, Əsas bina, IV mərtəbə, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Elektron akt zalı

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat “___” _____ 2021-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 09.07.2021

Kağızın formatı: A5

Həcm: 87224

Tiraj: 100